

UNIVERZITA PARDUBICE

Fakulta filozofická

ŽIVOT V DĚTSKÉM DOMOVĚ

Baraniová Eliška

Bakalářská práce

2020

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2018/2019

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE (projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

zkumu

Jméno a příjmení: **Eliška Baranjová**
Osobní číslo: **H17043**
Studijní program: **B6703 Sociologie**
Studijní obor: **Sociální antropologie**
Téma práce: **Život v dětském domově**
Zadávající katedra: **Katedra sociální a kulturní antropologie**

Zásady pro vypracování

Studentka se ve své bakalářské práci zaměří na otázku procesu přípravy dětí v dětských domovech na jejich budoucí a samostatný život, který je čeká po opuštění této organizace. Studentka zrealizuje terénní výzkumu v anonymizované instituci v Královohradeckém kraji. Cílem tohoto výzkumu bude zjistit jaké aspekty tento proces ovlivňují a jaký vliv má prostředí, ve kterém děti žijí. V průběhu výzkumu bude studentka realizovat rozhovory v organizaci, jak s dětmi tak i se zaměstnanci.

Rozsah pracovní zprávy:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

- Allport, G. W. 2004. O povaze předsudků. Praha: Prostor
Eriksen, T. H. 2008. Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál. Praha: Portál
Goffman, E. 2003. Stigma. Poznámky k problému zvládnutí narušené identity. Praha: Most (Sociologické nakladatelství)
Hympl, J., P. Cechl 2014. Hejno bílých vran, aneb, Když opustíte děčák. Praha: Maxdorf
Kolmaš, J., J. Malina 2003. Panoráma biologické a sociokulturní antropologie: modulové učební texty pro studenty antropologie a „příbuzných“ oborů. 12 Smrt a pohřbívání i Tibeťanů. Brno: Nadace Universitas Masarykiana
Kubátová, H. 2006. Metodologie sociologie. Olomouc: Univerzita Palackého
Malík Holásová, V. 2014. Kvalita v sociální práci a sociálních službách. Praha: Grada
Matoušek, O. 2003. Metody a řízení sociální práce. Praha: Portál
Nowak, S. 1975. Metodologie sociologických výzkumů. Praha: Svoboda
Reichel, J. 2009. Kapitoly metodologie sociálních výzkumů. Praha: Grada
Sociofactor s. r. o. 2014. Analýza sítě služeb pro práci s rodinami a dětmi.
Votruba, S. 2011. Dětský domov – záchrana i prokletí. Třebíč: Akcent

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Tomáš Retka**
Katedra sociální a kulturní antropologie

Datum zadání bakalářské práce: **30. března 2019**
Termín odevzdání bakalářské práce: **30. března 2020**

L.S.

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
děkan

PhDr. Adam Horálek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2019

Prohlášení:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 16. 3. 2020

Eliška Baranjová

PODĚKOVÁNÍ:

Mé poděkování patří Mgr. Tomášovi Retkovi za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování bakalářské práce věnoval. Dále chci poděkovat vedení dětského domova a personálu za to, jak mě mezi sebe přijali a pomohli mi s realizací mého výzkumu. Mé díky patří všem mým informantům.

ANOTACE

Bakalářská práce se zaměřuje na otázku procesu přípravy dětí v dětských domovech na jejich budoucí a samostatný život, který je čeká po opuštění této organizace. Realizovala jsem terénní výzkum v anonymizované instituci v Královehradeckém kraji. Cílem tohoto výzkumu bylo zjistit, jaké aspekty tento proces ovlivňují a jaký vliv má prostředí, ve kterém děti žijí. Bakalářská práce je postavena především na zúčastněném pozorování a na rozhovorech.

KLÍČOVÁ SLOVA

dětský domov, rodina, vztahy, výchova, ústavní péče, děti, totální instituce

TITLE

Life in children's home

ANNOTATION

Bachelor thesis deals with question process preparation children in children's home on their future and independent life, which is waits after leaving this organization. I realized field research in anonymous institution in Hradec Kralove region. The aim of research was to find, what aspects this process affects and how the environment has an impact in which children live. All my work is standing on participating observation and interviews.

KEY WORDS

children's home, family, relationships, upbringing, institutional care, children, total institution

Obsah

Úvod	6
1. Metodologie	8
1.1 Výzkumné otázky	8
1.2 Metody výzkumu	8
1.3 Popis terénu	10
1.4 Informanti	10
1.5 Sebereflexe a etika výzkumu	12
2. Dětské domovy a jejich funkce	13
2.1 Adaptační proces dítěte	15
2.2 Důvody umístění dětí do dětských domovů	17
2.3 Výchova dětí	17
3. Sociologie rodiny	20
3.1 „Zdravá rodina“	21
3.2 Psychika dětí	22
3.3 Konfliktní rodinné prostředí	24
4. Ústavní péče	26
4.1 Rizika ústavní péče	27
4.2 CAN	30
5. Cesta z dětského domova	33
5.1 Úskalí odchodu	33
5.2 Riziko sociálního vyloučení	34
5.3 Odchod z dětského domova	36
5.4 Příprava dětí do jejich samostatného budoucího života	39
5.5 Dům na půli cesty	41
6. Interpretace dat	45
7. Závěr	48
Seznam použitých zdrojů	50

Úvod

Dětských domovů je po České republice opravdu mnoho, ale jak vůbec fungují? Nahrazují dětem dostatečnou péči, jakou by správně měly dostávat od své rodiny? Ve své bakalářské práci jsem se zaměřila na otázku procesu přípravy dětí v dětských domovech a na jejich budoucí a samostatný život, který je čeká po opuštění této organizace.

Důvodů, proč jsem si toto téma vybrala, je spousta. Jeden z prvních je, že mám velice blízký vztah k dětem. Vyzkoušela jsem si už několik prací, které se týkaly práce s dětmi a zajištění programu pro ně. Byla jsem i v zahraničí, kde jsem si na půl roku zkusila práci au-pair v jedné rodině. Děti mám velice ráda a podle mého názoru základem toho, aby děti byly v dobrém psychickém stavu, je to, aby měly rodiče a především kvalitní rodinné zázemí. Bohužel vím, že takové štěstí každé dítě nemá. Začala jsem se zajímat o dětské domovy, jak vůbec takové organizace fungují, jak to tam vypadá a mnoho dalšího.

V rámci předmětu Stáž v organizaci na vysoké škole, jsem navštěvovala pardubický dětský domov. Již z tohoto dětského domova jsem si odnesla mnoho poznatků. Pro výzkum do mé bakalářské práce jsem ale zvolila jiný terén. Díky kamarádovi mého otce, který spolupracuje s anonymizovaným dětským domovem v Královéhradeckém kraji, jsem dostala možnost začít tam docházet a realizovat v této instituci svůj výzkum.

V anonymizovaném dětském domově jsem prováděla zúčastněné pozorování a realizovala rozhovory s vychovatelkami i s ostatními pracovníky. Z daných rozhovorů jsem se snažila zjistit, jaké aspekty vedou k tomu, že se děti ocitnou v dětském domově. Také mě velice zajímaly názory vychovatelek, zda si myslí, že organizace, ve které pracují, funguje dobře a jestli by navrhovaly zlepšení v některých oblastech. Jak jsem již zmínila, mými hlavními informanty byly vychovatelky, ale pro rozšíření tématu jsem také navštívila sociální službu Dům na půli cesty v Pardubicích. Dozvěděla jsem se, že tuto službu používají i lidé, kteří vyrůstali v dětských domovech.

Struktura mé bakalářské práce se skládá z různých kapitol a podkapitol. První kapitola se věnuje metodologii, která je potřebná k popisu mého výzkumu. Dále jsem se zabývala všeobecně pojmem dětský domov a jeho funkcemi, sociologií rodiny a jak vlastně rodina

ovlivňuje psychiku dítěte. Na dětský domov se dá také pohlížet jako na totální instituci a je s ním spojena i ústavní péče. Posledním důležitým tématem v mé práci byl odchod dětí z dětského domova. V této oblasti jsem se snažila zjistit, jak dětský domov připravuje děti na jejich vstup do samostatného budoucího života a jakými způsoby je připravují. V závěru práce jsem zhodnotila svůj výzkum a zodpověděla jsem si na své výzkumné otázky.

1. Metodologie

1.1 Výzkumné otázky

Hlavními výzkumnými otázkami mé bakalářské práce jsou:

- Jaké aspekty vedou k tomu, že se děti ocitnou v dětském domově?
- Jak dětský domov připravuje děti na jejich samostatný budoucí život?

Vedlejší výzkumné otázky:

- Jaké oblasti jsou podle informantů nejdůležitější z hlediska péče o děti?
- Jaký je primární cíl dětského domova?

Dvě nejsložitější otázky, které je třeba zodpovědět před zahájením etnografického terénního výzkumu, jsou proč a kde výzkum realizovat? Tyto dvě otázky jsou samozřejmě spolu propojeny, ale otázka *proč* představuje širší oblast. Antropolog se vydává do terénu proto, aby analyzoval teoretický problém a vymezil hypotézu. Poté, co si antropolog zvolí, co chce studovat, musí se rozhodnout, kde bude bádát (Murphy 2004: 214). Já studuji obor sociální antropologie, ale za antropologa se považovat zatím nemohu. Považuji se za začínajícího výzkumníka a je pravda, že jsem si ze začátku musela promyslet, na jaké téma vůbec budu psát bakalářskou práci. Proč zrovna název a téma: Život v dětském domově? Jak jsem již v úvodu uvedla, mám velice ráda děti a dětské domovy jsou pro mě zajímavým tématem. Výběr terénu byl pro mě velice důležitým. Potřebovala jsem mnoho informantů a dobrý vstup do terénu. Tím pádem pro mě bylo dobrá příležitost dostat se do dětského domova přes svého známého. Ve vztahu k mému výzkumu byl pro mě známý tzv. gatekeeper. Pomohl mi se snazším vstupem do terénu (Budilová 2015: 17).

1.2 Metody výzkumu

Metodou se v sociální a kulturní antropologii rozumí promyšlený postup, jehož cílem je dosáhnout sběru a následného zpracování etnografických dat (Soukup 2014: 77). V mé bakalářské práci jsem používala metody kvalitativního přístupu. Myslím si, že tento přístup byl pro mé téma nejlepší z důvodu toho, že jsem si průběžně třídila data, která jsem získávala z rozhovorů a z pozorování v terénu. Postupně jsem byla blíže k zodpovězení mých

výzkumných otázek. Nejdříve jsem sbírala data a až poté jsem z nich analyzovala vztahy a hledala souvislosti. Sběr i analýza údajů byla časově náročná. Na sběru dat jsem pracovala od listopadu a postupně jsem je získávala až do března. Pro mé rozhovory jsem si připravovala koncepci polostrukturovaného rozhovoru. To znamená, že jsem měla při sobě na papíře napsaná témata a otázky, které jsem pokládala svým dotazovaným informantům. Pomohlo mi to k tomu, že jsem věděla, o čem se budu chtít bavit s dotyčnými osobami. Samozřejmě mi to sloužilo jen jako nápomocná osnova.

Mých informantů jsem se ptala svými slovy a tak nebyla potřeba, abych měla přesně připravené otázky na papíře. Musela jsem si hlavně pohlídat obsahovou stránku, abych byla schopna odpovědět si na výzkumné otázky. Také jsem používala metodu zúčastněného pozorování. Podle Martina Soukupa se zúčastněné pozorování považuje za klíčovou antropologickou techniku. Spočívá v přímé nezprostředkované účasti antropologa na životě studované komunity (Soukup 2014: 93). V dětském domově jsem trávila spoustu času. Byla jsem začleněna do jeho chodu. Pozorovala jsem, jak to tam probíhá a pokaždé jsem si zapisovala poznámky. Považovala jsem se za výzkumníka, který pozoroval, co se děje a byla jsem přímým účastníkem všech aktivit, když jsem v dětském domově byla. Například jeden den v dětském domově probíhal tak, že jsem s paní vychovatelkou připravila dětem snídani. Byla sobota. Čekaly jsme, než se děti probudí, nasnídají, udělají si ranní hygienu. Poté jsem společně s dětmi uklízela jejich byt. Každé z dětí mělo na něco službu. Po splnění úkolů jsme šli s dětmi na oběd do jídelny, která je přímo v dětském domově. Po obědě jsme se dívali na televizi, hráli jsme hry. Později jsme zašli ven na procházku. Účastnila jsem se všeho. Také jsem jednu dobu navštěvovala pardubický dětský domov. Chodila jsem tam ve druhém ročníku na vysoké škole, v rámci předmětu Stáž v organizaci. V tomto dětském domově jsem přímo výzkum nedělala, ale sepisovala jsem si poznámky, co jsem tam dělala, různé moje poznatky a zajímavosti. Takže už jsem měla zkušenosti i z tohoto dětského domova. Jsem za to ráda, že jsem dostala příležitost podívat se, jak to funguje v organizaci, která sídlí ve městě, ve kterém žiju.

V bakalářské práci se mi tedy budou prolínat i mé myšlenky a postřehy z výzkumu v dětském domově. Jelikož jsem si rozhovory nenahrávala, výpovědi informantů nejsou doslovnou citací, ale parafrází (autentickou parafrází). Jejich výpovědi budu uvádět kurzívou a vždy do závorek uvedu, jaký informant mi informaci sdělil.

1.3 Popis terénu

Můj terén pro výzkum je jeden nejmenovaný dětský domov. Z důvodu anonymizace informantů i instituce jsem se rozhodla neuvádět jméno dětského domova, kde jsem výzkum realizovala. Veškeré potřebné informace jsem si našla na webových stránkách, ale opět z důvodu anonymizace, zde nebudu uvádět konkrétní webové stránky. Budova dětského domova je poměrně velká a nachází se na rohu ulice. Jedná se o dětský domov rodinného typu. To znamená, že budova je rozdělena na jednotlivé byty. Děti jsou rozděleny do rodinných skupin a v bytech bydlí. V každém bytě mají kuchyň, koupelnu, obývací pokoj a pokoje po dvou nebo po třech, kde děti spí a mají psací stoly, skříně. V obývacím pokoji mají televizi a počítač. Na rozdíl třeba od pardubického dětského domova se to opravdu liší. Pardubický dětský domov nebyl rozdělen do bytů, ale všechny děti zde mají společnou místnost. Jenom pokoje, kde spí, mají rozdělené třeba po dvou, ale jinak tam sdílí všech čtyřicet dětí jednu koupelnu, jeden velký obývací pokoj, jednu velkou šatnu, hernu, atd. Myslím si, že je daleko lepší pro děti bydlení v bytech, protože se učí žít ve skutečných prostorech, do kterých poté třeba samy odejdou bydlet. Dětský domov má šest bytů a ve spodním patře se nachází školní jídelna, do které děti chodí na snídani, obědy i večere.

Do terénu jsem vždy jezdila autem a cesta mi trvala přibližně 40 – 45 minut. Jezdila jsem tam vždy po domluvě se zástupcem ředitele dětského domova. Domlouvali jsme se po telefonu nebo po emailu na tom, kdy mohu přijet. Přístup do organizace jsem měla velice otevřený. Pan zástupce mi hned od začátku řekl, že je to hlavně na mém rozhodnutí a na mé dobrovolné iniciativě. Bylo mou volbou, kolik času tam strávím. V tomto ohledu ke mně byli opravdu velice ochotní a milí. Vše mi umožnili, a proto jsem si vážila jejich přístupu.

1.4 Informanti

Nejdůležitějším bodem, který se týká informantů, je, aby otázky byly srozumitelné opravdu všem. Jiří Reichel považuje srozumitelnost otázek za nejdůležitější zásadu (Reichel 2009: 100). Mými informanty byly vychovatelky, zástupce ředitele, sociální pracovnice, psycholog. Tito informanti pracují v dětském domově. Rozhovory vždy závisely na tom, zda si na mě udělají čas. Rozhovory s pracovníky dětského domova probíhaly v jejich pracovním prostředí, v dětském domově. Mohla jsem se kohokoliv na cokoliv zeptat. Díky

jejich přístupu byla atmosféra velice příjemná a podporovali mě v mém výzkumu. Jezdila jsem do terénu velice ráda. Rozhovor s vychovatelkami probíhal tak, že jsme si sedly ke kávě, když se naskytla chvíle volna. Nechala jsem je mluvit a poté jsem se doptávala na informace, které mě zajímaly. Všem mým otázkám rozuměly a s ničím nebyl problém. Rozhovor s každou vychovatelkou probíhal přibližně hodinu. Jako poděkování jsem jim při další návštěvě přivezla čokoládu.

Realizovat rozhovory mě bavilo. Mým dalším informantem byl koordinátor v organizaci Dům na půli cesty. Toho jsem oslovila po Novém roce prostřednictvím emailu a požádala jsem ho, zda by s ním byla možná schůzka. Umožnil mi rozhovor, zašla jsem k nim do organizace, která se nachází v centru Pardubic.

S žádným informantem jsem neměla problém, co se týče domluvy, srozumitelnosti, atd. Rozhovory probíhaly v přátelském duchu. Mým otázkám všichni rozuměli, byly pro ně srozumitelné. Z etických důvodů jsem se rozhodla nedělat rozhovory s dětmi.

Popis informantů

Informantka 1, vychovatelka, cca 30 let, pracuje v dětském domově 1 rok

Informantka 2, vychovatelka, cca 45 let, pracuje v dětském domově necelý rok

Informantka 3, vychovatelka, cca 40 let, pracuje v dětském domově 3 roky

Informantka 4, vychovatelka, cca 55 let, pracuje v dětském domově 10 let

Informantka 5, vychovatelka, cca 35 let, pracuje v dětském domově 7 let

Informant 6, zástupce ředitele v dětském domově, cca 60 let, pracuje v dětském domově 20 let

Informantka 7, sociální pracovnice v dětském domově, cca 50 let, pracuje v dětském domově 10 let

Informant 8, psycholog v dětském domově, cca 35 let, pracuje v dětském domově 5 let

Informant 9, koordinátor v organizaci Dům na půl cesty (DPC), cca 30 let, pracuje v sociálních službách 8 let

Informantka 10, pamětnice, která pracovala v dětském domově v Hrochově Týnci, cca 80 let

1.5 Sebereflexe a etika výzkumu

V dětském domově jsem byla v pozici dobrovolnice. Dostala jsem se tam tak, že jsem se dozvěděla od mého otce, že jeho kamarád (gatekeeper) s manželkou si berou na víkendy děti z dětského domova. Zkontaktovala jsem je a zeptala jsem se, jestli bych k nim mohla někdy přijet, až budou mít děti u sebe doma. Jeden víkend v říjnu jsem za nimi jela a seznámila jsem se i s dětmi. Poté jsme děti společně odvezli do dětského domova a setkala jsem se tam s informantem 6 – zástupce ředitele dětského domova. Toho jsem se zeptala, zda by bylo možné k nim dojíždět a provést u nich výzkum kvůli mé bakalářské práci. Zástupce mi slíbil, že se zeptá pana ředitele a ozve se mi. Vyšlo to. Byla jsem za to velice ráda a měla jsem radost.

Postupně jsem k nim začala jezdit a realizovat výzkum, dělala jsem rozhovory a sepisovala jsem si neustále poznámky. Nechtěla jsem do výzkumu zapojovat děti, ale jenom dospělé aktéry. S dětmi jsem nechtěla dělat rozhovory také z důvodu toho, že bych se necítila vůči nim dobře, kdybych se jich ptala na různé otázky, co se týká jejich „domova“.

Pokusila jsem se porozumět své výzkumnické pozici. Snažila jsem se analyzovat subjekt, tedy zkrátka výzkumníka samotného podle teorie od Bourdieho (Stöckelová 2013: 93). Informátoři zároveň přebírají roli učitelů na cestě k seznámení se s danou komunitou, jejími sociálními normami a zvyky (Stöckelová 2013: 109). Vidím se v tom také. Měla jsem zájem seznámit se s dětským domovem (komunita). K seznámení samozřejmě patřilo i to, že jsem se učila jejich normy a zvyky, které používají všichni, kteří se nachází v organizaci. Každému s kým jsem přišla do styku, jsem říkala, co mě zajímá a co se snažím pochopit. Když jsem vstoupila do jejich komunity, měla jsem v sobě různá očekávání a doufala jsem, že pomocí výzkumu se dozvím daleko více informací. Tento výzkum pro mne byl dobrou zkušeností do života. Myslím si, že se jen tak někdo nepodívá do takové organizace. Já jsem měla to štěstí, že mi to bylo umožněno a vzpomínky na výzkum v dětském domově ve mně budou utkvěny navždy. Jak jsem již uvedla v předchozím textu, anonymizovala jsem terén i informanty a nenahrávala jsem si rozhovory. Výzkum byl transparentní. Do mého výzkumu jsem nezařadila děti, ale pouze dospělé osoby. Všichni se zapojením do výzkumu souhlasili.

2. Dětské domovy a jejich funkce

V této kapitole jsem pracovala s definicemi, které byly podle mého názoru důležité ve vztahu s dětským domovem. Věnovala jsem se adaptačnímu procesu dítěte, jak vlastně probíhá příchod dětí do dětského domova a jejich začlenění se do nového kolektivu. Dále jsem se zabývala důvody, proč vlastně děti do dětských domovů přichází a z jakého rodinného prostředí odchází. Poslední podkapitolou je výchova dětí. Zde jsem se zaobírala tím, jak jsou děti v dětském domově vychovávány, jaké oblasti jsou při výchově nejdůležitější.

Pojem „dětský domov“ znamená druh ústavního zařízení. Dětské domovy nám nezaručují stejnou kvalitu výchovy pro děti jako primární rodina, ve které děti žijí s rodiči, kteří je vychovávají. Dětský domov, ve kterém se nachází třeba až 50 dětí, není domovem, ale je ústavním zařízením. V dětských domovech jsou zaměstnanci, kteří nejsou rodiči, ale jejich zájem na výchově dětí je omezen. Jedná se o omezení, co se týče institucionálních bariér (Matoušek, Pazlarová 2010: 61).

S dětskými domovy jsou spojeny i negativní záležitosti. „Vinu za nepříznivé působení ústavů na děti nelze podle Mulheirové, Browna (2007) svalovat na pracovníky ústavů. Ti často jednají s nejlepšími úmysly a vydávají mnoho sil na to, aby dětem kompenzovali nepřítomnost rodiny“. Provinění závisí nejvíce na tom, jak funguje celkově náhradní péče v organizacích (Matoušek, Pazlarová 2010: 61).

Mých informantů jsem se ptala, co považují za poslání dětských domovů (zkratka DD), jaké si myslí, že jsou cíle DD. Kdybych všechny výpovědi od informantů shrnula, velice často se opakovaly názory, že posláním dětských domovů je podpora dětí, pečovat o jejich všestranný rozvoj a doplňovat činnosti školy s nařízenou ústavní výchovou dítěte, které nemají závažné poruchy chování. Dětský domov ve vztahu k dětem plní úkoly především výchovné, sociální a vzdělávací. Podle informantů mají dětské domovy sloužit k náhradě toho, co by měly děti dostávat od svých rodičů. Informanti považují za nejdůležitější oblast školního vzdělávání, pomoc při přípravě do školy a dávat dětem pozitivní citové podněty, aby co nejméně strádaly.

„Dětem se snažíme umožnit kvalitní přípravu na vyučování. Dále zajišťujeme dětem aktivní odpočinek, sportovní a tělovýchovnou činnost. Organizujeme zájmové činnosti podle potřeb dítěte a také podle toho, co si děti přejí. Jelikož dětem nahrazuje dětský domov výchovu v běžné rodině, kterou nemohou mít, velký důraz je kladen na citovou složku výchovy a na výchovu k rodičovství. Snažíme se dětem dávat lásku. Dětem dáváme také kvalitní a dobré zázemí, které odpovídá hygienickým požadavkům. Úkolem našeho dětského domova je zajišťování náhradní výchovné péče. Řadíme sem řádnou výchovu, vzdělávání a zdravé rozvíjení dítěte. Nejpodstatnějším úkolem je připravit dítě na vstup do samostatného života. Děti u nás mohou být až do 26 let, ale pod podmínkou, že budou stále studovat. Existují dětské domovy se školou (zkratka DDŠ). Tam jsou děti, které mají výraznější poruchy v chování. Je tam daleko pevnější řád. Za odměnu dostanou děti například to, že mohou jít na procházku ven, ale mohou ven, třeba jen jednou – dvakrát týdně. A obvyčejné dětské domovy, což jsme my. My dáváme dětem nárokovou složku. Děti jdou samostatně na vycházku, až mají napsané úkoly, splněné povinnosti, až se naučí“ (informant 6 – zástupce ředitele v dětském domově).

Měla jsem možnost realizovat i rozhovor s bývalou učitelkou, která pracovala v dětském výchovném ústavu. Zeptala jsem se jí, jaké má na tuto práci vzpomínky.

„Já jsem pracovala jako učitelka v dětském výchovném ústavu v Hrochově Týnci. Děti tam bydlely i chodily do školy. Převládali tam spíše chlapci než děvčata, ale musím říct, že na to vzpomínám moc ráda. Děti byly fajn, byly chytré a dalo se s nimi spolupracovat. Poslouchaly nás a žádné velké problémy s nimi ani nebyly. Spíš se vždy vyskytl nějaký problém ze strany rodičů. Stávalo se nám, že rodiče přijeli své dítě navštívit a někam s ním utekli. My jsme vždy při návštěvách, děti oblékli jen málo, ale stejně to nepomohlo. Rodiče vzali dítě klidně jen s bačkůrkami a v tričku do velké zimy. Takže jsme vždy na pomoc museli zkontaktovat policii“ (informantka 10 – pamětnice).

Když jsem realizovala výzkum v dětském domově, tak se od mých informantů často opakovala slova, že v dětském domově mezi dětmi převládají etnické rozdíly. Informanti se velice shodovali na tom, že především počet romských dětí se stále navyšuje a s tím je spojen i problém, že romské děti nemají velké šance na to, že by se dostaly do pěstounské péče nebo byly adoptovány. Informanti si myslí, že nezájem je spojen s předsudky vůči romským dětem.

„Etnicita se týká vztahů mezi skupinami, jejichž členové považují příslušníky jiných skupin za kulturně odlišné. Etnicita je spojena s objektivními kulturními rozdíly“

(Eriksen 2008: 316-317).

Etnicita je prvořadá v takovém místě, kde existuje vzájemná blízkost a pravidelná setkávání mezi skupinami. Antropologie nám tvrdí, že kulturní odlišnosti mezi lidmi závisí na modernizaci a na vzájemných setkáváních. Důsledkem toho je, že se navyšuje etnické přesvědčení i etnická identita. Lidé se upínají na odlišnosti mezi sebou, jelikož se stávají čím dál víc podobnější a stejní (Eriksen 2008: 317).

„Konflikty mezi dětmi tu rozhodně jsou, vždy byly a také nejspíš stále budou, bohužel. Myslím si, že hlavní příčina konfliktů jsou etnické rozdíly. Je samozřejmé, že každé dítě má jiné hodnoty, postoje, názory, jiný životní styl. Každé dítě se něčím ztotožňuje a liší se od ostatních. Je to přirozené a asi to tak má být“ (informantka 1 – vychovatelka v dětském domově).

Etnicita byla pro mé informanty velice důležitým pojmem. Shodovali se na tom, že etnicita je podstatným prvkem při tvoření vztahů mezi dětmi. Díky etnicitě se každé dítě ztotožňuje a liší od ostatních.

Ne každé dítě rádo vzpomíná na prožité dětství v dětském domově. Někdo se za to v dospělosti stydí, považuje to za jakýsi handicap, že vyrůstal v takové instituci, v ústavní péči, ale někomu to nedělá žádný problém, zavzpomínat na své dětství v dětském domově. Je to individuální záležitostí, jak kdo se s tím v dospělosti dokáže vyrovnat. Dětských domovů je mnoho, ale žádný není stejný. Po stránce materiální ano, ale postoj a přístup od personálu je všude velice odlišný. Většinou platí pravidlo, pokud je ředitel dětského domova dobrým člověkem, tak se od tohoto odvíjí vše ostatní, vztahy mezi personálem, tudíž i vztahy personálu k dětem (Hympl, Cechl 2013: 23).

2.1 Adaptační proces dítěte

Za zprostředkovatele mezi kulturou společnosti a dítětem je považován proces vývojového začlenění dítěte. Toto vývojové začlenění zkoumá sociální antropologie a vývojová psychologie. Dítě jakožto jednatel je začleňován do celku procesem socializace. Rodina je

považována za regulátor chování u dítěte a dává mu společensky žádoucí normy (Šulová 2004: 120-121). Sigmund Freud je vědec, který zkoumal proces socializace. Sám považoval socializaci a akulturaci za vzájemné působení kultury v určité společnosti a za pudové základy jednání člověka. Za nejdůležitější období v oblasti socializace považoval Freud období dětství. Držitelé socializačního období jsou rodiče dítěte (Šulová 2004: 123).

Adaptační proces jsem rozebírala i se svými informanty. V této oblasti mě nejvíce zajímalo, co si informanti myslí, že adaptační proces vůbec je a co ho nejvíce ovlivňuje. Informanti se shodovali na tom, že adaptační proces pro ně znamená určitou situaci nebo spíš průběh, kdy se dítě přizpůsobuje novým podmínkám, které jsou v jeho novém prostředí, tudíž v dětském domově. Dítě se snaží začleňovat do nového prostředí a do kolektivu. Informanti mi tvrdili, že na adaptačním procesu dítěte se podílejí všichni pedagogičtí i nepedagogičtí pracovníci. Za nejdůležitější základ všeho považují, aby všichni přítomní v dětském domově společně spolupracovali s dítětem.

„U dítěte sledujeme, jaký je u něj průběh začlenění mezi ostatní děti, jakou má autoritu vůči dospělým, zda nás respektuje. Jak dítě reaguje na jeho nové prostředí. Jestli dokáže splňovat své povinnosti, které dostane, co se týká úklidu, plnění služby, jestli se o sebe umí postarat, zda umí základy hygieny, stravovací návyky, upravenost. Je pro nás i důležité sledovat sociabilitu dítěte. Do ní patří vztah dítěte k jeho rodičům, jak se dítě chová, zda je agresivní, zda má zájem kamarádit se s ostatními, jak se chová na veřejnosti a jak v soukromí. Emocionalita dítěte je také důležitý faktor, jestli je dítě citlivé, jak snáší kritiku, jak je náladové, vyrovnané, jestli má estetické vnímání. Jak se dítě chová při různých zátěžích, jestli umí řešit různé konflikty a stresové situace. Jak zvládá hádky, negativní výtky od ostatních, jak reaguje na pochvaly. Je toho opravdu mnoho. Snažíme se i sledovat, co dítě dělá v jeho volném čase, o co se zajímá, jaké aktivity ho baví. Některé děti si rády zajdou ven na procházku, jiné si raději posadí za počítač a paří hry. Na základě těchto všech faktorů vytvoříme dítěti individuální program rozvoje osobnosti. Postupně do programu přidáváme své poznatky. Na tomto programu se může podílet každý pracovník, který přijde do styku s dítětem. Podílíme se na tom jako tým a pravidelně vyhodnocujeme chování dítěte“
(informantka 4 – vychovatelka v dětském domově).

2.2 Důvody umístění dětí do dětských domovů

Nejobvyklejšími důvody, proč je dítě umístěno do dětského domova, je situace, když rodiče při výchově v základních funkcích selžou. Když rodina nezajistí dítěti takovou kvalitní péči, při které by nedocházelo k ohrožení psychického vývoje, zapojení se do společnosti a vývoje osobnosti. Pokud dochází k ohrožení dítěte z těchto i jiných oblastí, je stát povinen zajistit dítěti náhradní výchovnou péči. Vocilka sděluje šest nejčastějších aspektů, které ovlivňují umístění dítěte do dětských domovů (Válková 2017: 24).

Jedná se o alkoholismus rodičů, nebo požívání jiné návykové látky, nejčastěji drogy. Dále to může být prostituce matky, zneužívání a týrání dětí, nezvládnutá výchova, nízká sociální úroveň rodiny a trestná činnost“ (Vocilka 1999 in Válková 2017: 24).

„Nejčastější důvody, proč se u nás ocitají děti? Tak samozřejmě se jedná o špatné sociální podmínky, které měly děti u svých rodičů. Rodiče nejsou schopni postarat se o děti. Dochází k týrání dětí, zanedbávání, zneužívání. Těch případů je mnoho, rodiče jsou nebo se náhle dostanou do tíživé finanční situace, dojde ke ztrátě bydlení a ocitnou se s dětmi na ulici nebo jsou jejich děti záškoláci. Když se řešilo hlavně záškoláctví, tak děti byly dříve posílány do výchováku. Totiž ve výchovákách je daleko pevnější a přísnější režim. Když se k nám dostane dítě na základě rozhodnutí soudu, třeba že jeho rodiče přišli o práci, o bydlení, tak pokud se to za nějakou dobulepší, rodiče si najdou práci i bydlení, tak dítě k nim opět může jít, zda to umožní soud. Měli jsme tu několik případů, že u nás děti byly třeba dva roky a poté co si rodiče zlepšili životní podmínky, požádali o svěřeni dětí a tak se i stalo.“

(informant 6 – zástupce ředitele v dětském domově).

2.3 Výchova dětí

Výchova se pokládá za záměrnou činnost, při které dochází k rozvíjení rozumových a citových vloh u člověka. Jedná se o vytváření jeho postojů, vztahů, styl jeho chování v určité skupině a na základě kultury, ve které se ocitá (Hartl 1993 in Dvořák 2007: 4).

S výchovou dětí je také spojen pojem socializace. V sociologii znamená socializace proces, který probíhá ve dvou rozsáhlých fázích. Jsou k němu potřeba velké počty socializačních

faktorů. „Socializačními faktory jsou skupiny nebo kontexty, v nichž se odehrávají významné procesy a socializace“ (Giddens 2009: 269).

Socializace se rozděluje na primární a sekundární. Již v novorozeneckém věku dochází k primární socializaci. Dětství se řadí do nejsilnější etapy, kdy se dítě učí kulturnímu učení. Je to období, ve kterém se dítě učí jazyk a základní vzorce chování dané kultury. Tyto vzorce poté slouží jako základy dalšího učení. Nejvýznamnějším socializačním faktorem v primární socializaci je rodina. Sekundární socializace nastává v dětství a probíhá až do dospělosti. Významným socializačním faktorem je stále rodina, ale přibývají k ní i další socializační faktory. Patří do nich škola, kamarádi, média, organizace, které dítě navštěvuje, např. zájmové kroužky. Později i pracoviště. Patří sem vše, co na jedince působí. „Sociální interakce v těchto kontextech lidem pomáhá osvojovat si hodnoty, normy a názory, které vytvářejí vzorce jejich kultury“ (Giddens 2009: 269).

V průběhu socializace se vytvářejí různé postoje dítěte a s nimi souvisí i vznik předsudků. K rozvoji předsudků napomáhá způsob výchovy. Studie Harrise, Gougha a Martina nám ukazuje, že existuje vztah mezi výchovou a předsudkem. „Tito badatelé nejprve stanovili míru předsudečných postojů 240 dětí ze čtvrtých, pátých a šestých tříd vůči menšinovým skupinám. Pak matkám těchto dětí rozeslali dotazníky s žádostí o vyjádření názoru na určité výchovné praktiky“ (Allport 2004: 320).

Výsledky z těchto dotazníků jsou velice zajímavé. U matek dětí, které mají předsudky, převažovaly názory, že za nejdůležitější prvek, který se dítě může naučit, požadují poslušnost. Dětem by se nemělo dovolovat, aby uplatňovali svou vůli proti té rodičovské. Neměly by existovat žádná tajemství ze strany dítěte vůči rodičům. Předsudky u dětí se vyskytují především v případech, kdy matky jsou na děti přísné, požadují nějakou kázeň a jejich děti jsou velice poslušné. Není to sice zcela potvrzené, ale dá se spekulovat o tom, že odmítavá a nepořádná výchova přispívá ke vzniku předsudků. Badatelé, které jsem zmiňovala již výše, tvrdí, že lidé, kteří mají předsudky, často vyrůstali ve špatném rodinném zázemí, kde byly neustále hádky mezi rodiči dítěte, nebo rodina nefungovala tak, jak by měla. Byla rozpadlá a dítě žilo třeba jenom s jedním rodičem (Allport 2004: 320-322).

Předsudky jsem rozebírala i s mými informanty. Ti mi tvrdili, že předsudky hrají významnou roli i u nich v dětském domově. S předsudky se setkávají u dětí a na základě nich, informanti, dokáží poznat, jak vůbec dítě žilo se svými rodiči a vlastně co mu rodiče „tloukli“ do hlavy.

Podle mých informantů předsudky vycházejí ze stereotypů a vlastně jde o to, že si člověk sám nic neověří, ale jde pouze o pochybné mínění.

Když jsem se při výzkumu, ptala informantů, co je podle nich nejdůležitější ve výchově dětí, nejvíce názorů převládalo, že je nejdůležitější vybudovat si u dětí autoritu a respekt.

„Pro mě je velice důležité, aby mě děti respektovaly, měly ve mně autoritu, protože od toho se vše ostatní odvíjí, jak se děti chovají k nám, vychovatelkám. Snažím se používat selský rozum. Třeba vzpomínám na to, jak jsem byla já vychovávána doma od mých rodičů a co si myslím, že je pro děti správné. Při výchově musíme brát zřetel na individualitu. Jelikož na každé dítě platí něco jiného. Dítě, které k nám přijde z rodiny alkoholiků má většinou poruchy soustředění. Děti se třeba zasekávají v řeči a my je musíme nechat. Všichni zaměstnanci, kteří tu jsme, musíme znát každé dítě velice dobře, musíme vědět, jak s dítětem komunikovat, co si na něj smíme dovolit a co ne“ (informantka 4 – vychovatelka v dětském domově).

3. Sociologie rodiny

V této kapitole jsem se zaměřila na pojmy rodina, rodinné prostředí a psychika dětí. Těmto pojmům jsem se věnovala, jelikož si myslím, že souvisí s tématem dětský domov.

Počátky české tradice sociologie rodiny začínají u Tomáše G. Masaryka (Možný 2002: 34). „Rodina je stabilizujícím prvkem sociálního systému, ať už vypadá jakkoliv (Možný 2002: 14).

Rodičovské autonomie se v dnešní společnosti mohou rozlišovat na tradiční a liberální koncepce. Tradiční koncepce je o tom, že rodiče přenáší na své dítě/děti hodnoty a představy o dobrém životě. Přenáší to na ně skrze jejich práva a povinnosti. Rodiče si mohou sami vybrat, jaké zvolí prostředky při výchově dětí, ale vybírají si ty, které považují za nejlepší. Liberální koncepce naopak očekává, že se rodiče nebudou vůbec podílet na ovlivňování dětí. Představu o dobrém životě nechají na dětech samotných. Děti si samy musí zvolit a určit, co je pro ně nejlepší. Tradiční společnost velice posiluje integritu rodiny i kultury, zatímco liberální koncepce rozvolňuje rodinu a oslabuje vztahy mezi generacemi (Možný 2002: 133 - 134).

„Rodina je univerzální lidská instituce, je však zároveň i základním kamenem sociální nerovnosti: v reprodukčním chování, rozdílným způsobem péče o děti i povahou výbavy v podobě kulturního a sociálního kapitálu přenáší rodina nerovnost z generace na generaci a přispívá ke stabilitě nespravedlivosti lidského údělu“. Rodina může označovat skupinu lidí, kteří společně žijí a jsou si příbuzní, nebo je to skupina příbuzných lidí, kteří nemusí být v blízkém vztahu (Možný 2002: 16).

S rodinou také souvisí pojem příbuzenství. Existují různé mechanismy, které se nachází v každé společnosti. Mechanismy slouží k tomu, že si jedinec ze svých příbuzných vyloučí, kohokoliv chce a zároveň si vytvoří vztah s jiným člověkem. Vznikne mu nové pouto. Příbuzenství nám určuje blízkost vztahů mezi lidmi. Může se však stát, že se objeví různé faktory, které přinesou důvody pro oddálení se v rámci příbuzenství. „Příbuzenství není přirozeným vyjádřením biologických skutečností, ale spíše kulturním výtvořem, který používá jazyka biologických vazeb k propojení společenských jednotek velice odlišných rozměrů a typů“ (Murphy 2001: 99).

V antropologii i v dalších sociálních vědách je slovo rodina velice často používané.

V minulosti byla rodina považována spíše za jakýsi stavební kámen ve společenském životě. Dnes tomu tak ale není, spíše je považována za mnohoznačný pojem. Pokud přijmeme rodinu jakožto sociální skupinu centrovanou (něco jako bilaterální příbuzenské okruhy) kolem Ega, kterou tvoří jedinci (Skupnik 2010: 287).

„Ego je s nimi v nejbližších vztazích, tato blízkost je nejčastěji definována s odkazem na (bilaterální) filiační, afinní, rezidenční a emoční vztahy. Zaměření se na různé konstituenty rodinné blízkosti vede k různým koncepcím rodiny, její struktury a vztahové dynamiky“ (Skupnik 2010: 287).

Americká sociologická asociace Jamese J. Colemana, která se nazývá *Společnost adolescentů*, ukázala svými výzkumy, že jsou dospívající ovlivňováni především svými vrstevníky, než svými rodiči. Ukazatelem úspěšnosti pro dívky je chlapec, se kterým dívka chodí. A pro chlapce je nejdůležitější úspěšnost ve sportu, v tom jak se mu daří nebo nedaří. Studijní úspěšnosti je příliš nezajímají. Coleman také zjistil, že rozumový vývoj u dítěte záleží na jeho rodinném zázemí a společenském zahrnutí než na úrovni školy. Na prvním místě pro rozvoj dítěte by měla být rodina. Na druhém místě je rodinné zázemí, které mají spolužáci dítěte. Bylo prokázáno, že děti z nižších společenských vrstev mají dobré výkony ve srovnání se spolužáky s lepším rodinným zázemím. Když jsou děti ve třídě se spolužáky, kteří mají špatné rodinné zázemí, tak si vedou hůře (Coleman 1961 in Možný 2002: 145).

3.1 „Zdravá rodina“

Co je považováno za zdravou rodinu? Šulová tvrdí, že ve zdravé rodině je především nejdůležitější to, aby byla rodina celistvá, ale zároveň, aby se všichni členové rodiny navzájem respektovali. Zdravá rodina má být taková, aby členové rodiny byli zodpovědní, samostatní, nezávislí v jejich myšlení, v hodnocení a také má poskytovat vzájemnost a emoční blízkost. Členové by tu pro sebe měli být, ať se děje, co se děje.

Podstatnou roli v rodině má rodinná adaptabilita. To znamená, že členové rodiny jsou schopni řešit situace, které během života nastanou. Zdravá rodina by si s problémy měla umět poradit a popřípadě na základě nich změnit rodinnou strukturu, zvyklosti. Ve zdravé rodině, kterou nazývá Šulová, hraje velmi významnou roli vzájemná podpora a projevoování zájmu, aby

členové cítili to, co potřebují od ostatních členů (Šulová 2004: 125).

Dalším důležitým prvkem je stabilita rodiny. Pro zdravý vývoj dítěte je nejlepší, když vyrůstá ve zdravé harmonické rodině. Rodina má několik funkcí. Od funkce výchovné po funkci emocionální. Funkce výchovné může nahradit někdo jiný, učitel ve škole, náhradní rodinná péče, ústavy atd. Ačkoliv funkce emocionální se považuje za tu nejdůležitější, je to funkce nezastupitelná. Emocionální funkci nedá dítěti žádný náhradník, tak jako praví rodiče (Šulová 2004: 126).

3.2 Psychika dětí

O tomto tématu jsem si povídala i se svými informanty při výzkumu. Především jsem toto téma řešila s psychologem, který se nachází v dětském domově. Zajímalo mě, s čím se setkává v praxi a zda si myslí, že je jeho role v dětském domově důležitá a nepostradatelná. Psycholog i vychovatelky se shodli především na tom, že děti, které k nim přichází do dětského domova, si s sebou většinou už nesou nějaké psychické trauma, nebo se jim postupně vytvoří vlivem toho, co měly za sebou. Jejich psychika trpí, když nemohou být se svými rodiči.

Děti za mnou chodí pořád. V dětském domově jsem každý den, od 10 do 18 h. Děti za mnou chodí i na doučování. Myslím si, že moje role je zde v dětském domově nezastupitelná a velice důležitá. Vychovatelé po dětech neustále něco chtějí, aby si plnily své povinnosti, ale naopak já jako psycholog po nich nic nechci. Čím je dítě starší, tím hůř si zvyká na všechna opatření, jako je například změna režimu. Velice dlouhý čas trvá, než si tady děti udělají vztahy s vychovatelkami (s tetami – tak jim říkají), ale se mnou si většinou udělají vztah rychle. Samozřejmě je to individuální, ale musím říct, že se mnou se skamarádí většinou rychle a důvěřují mi. Jsem na ně hodný, jelikož mi jde o to, aby se mi svěřovaly a neměly ze mne strach. Děti se mi chodí svěřovat se vším, co se týká jejich školních problémů a vztahů, problémů s kamarády, s láskou nebo mi chodí povídat o jejich rodině. To je nejčastější, stýská se jim po rodičích. Děti podporuji i ve volnočasových aktivitách. Dělán pro ně různé sportovní soutěže. A také s nimi dělám úkoly do školy, nejčastěji z anglického jazyka“ (informant 10 – psycholog v dětském domově).

Trauma je pojem, pod kterým se skrývá hluboký zásah do organismu, který vede k narušení psychiky člověka. Psychické trauma je velice náročné na léčbu. Je daleko obtížnější na vyléčení, co se týče techniky a doby vyléčení, než tělesné problémy. Trauma z dětství si nese jedinec celý svůj život s sebou. Všechna traumata mají společnou vlastnost, a to silný otrěs organismu, na který jedinec nebyl připraven. Buď trauma zůstává s jedincem celý jeho život, nebo po čase zmizí (Rozvadský Gugová 2017: 87 - 88).

„Obor psychologické antropologie se zabývá zkoumáním kulturních symbolů a institucí, jejichž prostřednictvím se lidé vyrovnávají se strachem, pocitem úzkosti a potlačenými tužbami“ (Murphy 2001: 52). U dětí a dospívajících se stává, že se na ně přenesou nějaká špatná událost, která se stala jim, nebo jejím blízkým osobám. V dnešní době se učitelé a vychovatelé podílejí na výchově dětí a na blízkém vztahu k nim. Proto jsou tyto osoby považovány za ty, které by měli jako první odhalit, jestli dítě není třeba týráno nebo zanedbáváno. Dětství je považováno za velký prostor, kde je možné vytvořit maximum pro rozvoj dítěte. Proto osoby, které jsou dítěti nejbližší, by měly pro dítě udělat co nejvíce z toho, co uznávají za nejlepší. Nejhorší na tom je, že trauma vzniká právě od nejbližších osob dítěte. Nejčastější psychické trauma, které se v dětství děje je šikana nebo jiný druh fyzického i psychického násilí, či rozvod rodičů. Také to může být přiznaná adopce, když si celou dobu myslí, že jeho rodiče jsou opravdu jeho rodiče. Většinou pak přichází obrovský šok, když se dozví, že tomu tak není.

Trauma je nejčastěji z domácího prostředí. Jedná se o domácí násilí, které může být jak fyzické, tak i psychické. Tato násilí postupně mají zvyšující pravidelnost a sílu. Je důležité, vědět o tom, že k tomu dochází doma, v soukromí. Na veřejnosti k násilí spíše nedochází. Oběť násilí by měla samozřejmě vyhledat pomoc. Zajít na policii nebo do nějaké organizace, která se danými problémy zabývá. Ovšem s dětmi je to daleko složitější. Ti své rodiče milují a mají v sobě to, že děti rodiče obhajují a chrání.

Formy týrání můžeme rozdělit na aktivní a pasivní formu. Do aktivní se řadí fyzické ubližování, při kterém dochází ke zlomeninám, krvácení, modřinám. Pasivní forma týrání je nedostatečné uspokojování základních potřeb. Patří sem například nedostatek jídla, zanedbání, nedostatek hygieny. Jeho zdravotní problémy nejsou řešeny (Rozvadský Gugová 2017: 87 - 88).

3.3 Konfliktní rodinné prostředí

Lidé, kteří označují vztah mezi svými rodiči za konfliktní, v dospělosti mají řadu psychických problémů. Když děti vyrůstají v konfliktním rodinném prostředí, má to většinou špatné dopady na jejich školní výsledky a chování. Jsou na tom hůře než jejich vrstevníci, kteří pochází z harmonických a dobrých rodinných vztahů (Hamplová, Trusinová 2018: 203).

„Konfliktní rodinné prostředí nemá na děti negativní dopady jen v oblasti vzdělání, ale zásadním způsobem ovlivňuje i jejich zdraví. Nejde přitom jen o přechodný efekt, ale jedinci, kteří prožili dětství v problematických poměrech, častěji trpí chronickými onemocněními a mají nižší naději na dožití (Repetti, Taylor, Seeman 2002 in Hamplová, Trusinová 2018: 203).

U dětí z rizikových rodin je vyšší pravděpodobnost toho, že budou užívat alkohol, drogy, kouřit. Také v důsledku konfliktního rodinného zázemí může mít na dítě dopad stabilita partnerských vztahů. Když spolu rodiče dítěte dobře vycházejí a své problémy řeší v klidu, nekonfliktně, jejich děti jdou do života s tím, že budou umět efektivně komunikovat se svým partnerem/partnerkou. Naopak dítě, které vidí špatné vztahy u svých rodičů a je přítomno neustálých hádek, může to samé zažívat později také a vztahy mohou končit i rozvodem. „Rozvod je přitom jedním z hlavních faktorů narušujících životní dráhu s dlouhodobými a kumulativními účinky“ (Demey et. Al 2014, Krause 2004, Wilmoth, Koso 2002 in Hamplová, Trusinová 2018: 204).

Je možnost, že konflikty také nastávají kvůli ekonomické situaci v rodině. To se může nejvíce odrážet například na zhoršení kvality života dětí. Životní štěstí dětí snižuje velice záporné rodinné zázemí (Hamplová, Trusinová 2018: 214).

Na tuto problematiku upozorňuje i informantka 2, která konstatuje, že děti, které se k nim do dětského domova dostanou, reagují velice neočekávaně. Vychovatelky nevědí, co od dětí mohou očekávat, jak se k nim budou chovat. Také jsem se od informantky dozvěděla, že děti neumí přijímat výtky a negativní hodnocení, které jim třeba říkají jejich učitelé ve škole nebo samotné vychovatelky. Děti jsou všechny citově deprimované. I když své rodiče ani nepoznaly, neměly s nimi žádný kontakt, vědí, že jejich rodiče existují.

Dětská deprivace je spíše u ranějšího věku. Děti cca do 8 let vůbec nechápou, proč to nejde, proč nemohou být se svými rodiči. Ony si myslí, že za to můžeme my, dětský domov, my vychovatelky, my všichni tady. Dávají nám to za vinu a někteří s námi nechtějí vůbec mluvit, hlavně ze začátku. U těch nejstarších je to problém. Nejvíce záleží na tom, jak se s tím vyrovnají v pubertě. Vychovatelky mají nějaký rozpočet, co se týká peněz. Je to dané zákonem, je to pár korun. Když má dítě svátek, narozeniny, něco mu vychovatelka koupí, ale nikdy to nenahradí vazby od rodičů. Malým dětem stačí daleko méně. Ty mají radost třeba jen z omalováněk, z penálu, z tužek, ale u starších dětí je to horší. Ty jsou na dárky náročnější a většinou nejsou spokojeny s tím, co dostanou. Je to pro ně málo. Máme tu ale i děti, které nějaká máma nebo nějaký táta už vůbec nezajímá. Nejčastější problém v rodinách je asi alkohol. Děti třeba jezdí na Vánoce za svou rodinou, ale rodiče stále pijí alkohol, dítě se vrátí do dětského domova a je z toho špatné. Nebaví se s námi a má nám to za zlé, že rodiče jsou stále stejní alkoholici. Místo toho, aby se zlepšili a dítě k nim mohlo jít, tak oni dále pijí. Po takových návštěvách je to s dětmi velice těžké“ (informantka 2 – vychovatelka v dětském domově).

Informantka 7 mi na otázku, jak si myslí, že společnost vnímá dětské domovy, odpověděla takto: *„Podle mého názoru jsou dětské domovy schovávány, aby nebyly moc vidět před lidmi. Děčáky nejsou ve velkých městech, dávají je spíše do měst malých. Aby to nebylo vidět před společností, že něco takového je. Aby se o tom společnost moc nebavila a nebylo viděno, že není vše růžové na tomhle světě. Bylo to tak hlavně za socialismu, že se děčáky schovávaly, aby nebyly lidem na očích. Myslím si, že společnost moc dobře dětské domovy nevnímá. Lidé se o tom bavit raději moc nechtějí a nepřipouští si to, že v těchto zařízení je tolik dětí, které jsou bez rodičů“ (informantka 7 – sociální pracovníce v dětském domově).*

4. Ústavní péče

Podle autorky Sychrové ústavní péče zahrnuje jakýkoli typ nerodinného umístění dítěte, o kterém rozhodne soud, popřípadě se také může stát, že o umístění dítěte mimo domov požádají rodiče (Sychrová 2014: 41).

„V posledních desetiletích prudce stoupá zájem sociálních věd o otázky kvality života, spokojenosti a osobní pohody. Ukazuje se totiž, že žít spokojený a naplněný život je nejen jedním z hlavních životních cílů většiny lidí, ale spokojenost, pocity štěstí a absence negativních emocí zásadním způsobem ovlivňují i řadu dalších oblastí života. Duševní pohoda je například klíčová pro zdraví člověka a jeho schopnost vytvářet a udržovat sociální vazby“ (Hamplová, Trusínová 2018: 199).

Když člověk není šťastný, může se také stát, že bude potřebovat odbornou pomoc. Během života se člověk může dostat do ústavní péče. Když slyším tento pojem, tak se mi vybaví lidé, kteří potřebují nějakou pomoc/ústavní péči. „Ústav je zvláštní fenomén, personál je v něm zaměstnán jako v jakékoliv jiné organizaci, pro klienty je však ústav dočasnou nebo trvalou náhradou domova“ (Matoušek 1999: 17). Oldřich Matoušek píše o tom, že ústav je vždy pokusem o umělý domov (Matoušek 1999: 20).

Na mou informantku 4 působí ústavní péče jako jakási napodobenina něčeho, co by pro nás mělo být úplně normální a samozřejmé. Konstatovala, že každé dítě potřebuje mít dobré zázemí a hlavně rodiče, které ho budou milovat, ochraňovat a vychovávat. Učit dítě vše potřebné do života. Až dítě dosáhne dospělosti, tak aby mohlo žít dobře a aby dokázalo čelit okolnímu světu. Všem nástrahám, které ho čekají cestou životem. Aby bylo samostatné. Dokázalo si se vším poradit nebo aspoň vědět kam a na koho se může obrátit (informantka 4 – vychovatelka v dětském domově).

„Dětský domov považuji za napodobeninu rodiny. Dítě tam dostává vše, co by dostávalo od svých rodičů v jejich domově. Od potřeby cítit lásku, mít postel, dostat najíst, jezdit na výlety, mít zábavu, možnost hygieny, dívat se na televizi, trávit čas na počítači atd. Těch věcí by bylo nespočet a mohla bych to vyjmenovávat donekonečna. Tohle všechno dítě má v náhradním domově, ale nikdy to nebude to pravé ořechové. Nikdy se to nevyrovná rodinnému zázemí“ (informantka 3 – vychovatelka v dětském domově).

„V ústavech, stejně jako v jiných organizacích, existuje hierarchie společenských pozic, formální nadřízenost se ovšem nemusí krýt s nadřízeností neformální. Ústavy mají svůj folklór, mají svůj slovník, svou atmosféru, která jde doslova cítit nosem. Vůči vnějšímu světu jsou více či méně uzavřené. Vstup do nich je kontrolovaný (Matoušek 1999: 21). V ústavech také platí pravidla, které se musí dodržovat. Matoušek rozděluje funkce ústavů na hlavní tři body:

1. Podpora a péče.
2. Léčba, výchova a resocializace.
3. Omezení, vyloučení a represe“ (Matoušek 1999: 22).

4.1 Rizika ústavní péče

S ústavní péčí také přicházejí samozřejmě na řadu různá rizika.

„Nejzávažnějším rizikem dlouhodobého pobytu v ústavu je tzv. hospitalismus, tedy stav dobré adaptace na umělé ústavní podmínky doprovázeny snižující se schopností adaptace na neústavní „civilní“ život“ (Matoušek 1999: 118).

O ústavní péči jsem se bavila s mými informanty a například informantka 7 mi říkala, že si myslí, že lidé v ústavu se po nějakém čase mohou cítit jako méněcenní, vlastně i nepotřební, když za ně profesionálové (zaměstnanci) vše udělají. Hospitalismus chápe jakožto něco negativního. Má to negativní vliv pro někoho, kdo byl hospitalizován do určitého ústavu. Hospitalizace by měla danému člověku pomoci, ale zase z jiných pohledů mu může i uškodit (informantka 7 – sociální pracovnice v dětském domově).

Další riziko, které velice snadno vzniká v takovém ústavu, je podle informanta 8 tzv. ponorková nemoc. Co si pod takovou nemocí máme představit? Můj informant konstatoval, že tato nemoc je spojená se stereotypním prostředím, ze kterého se nedá jen tak uniknout. Dojde k psychické změně u člověka vůči ostatním. Může se také stát, že z nejlepších přátel se stanou nepřátelé nebo dokonce se mezi nimi objeví nenávisť (informant 8 – psycholog v dětském domově).

„Období sžívání, které se v některých skupinách vyznačuje rozjařenou náladou, přehnaným optimismem, všeobecným tykáním a poplácáváním po zádech je během nemnoha dní

vystřídáno stadiem útlumovým, jež později přechází do stadia nepokrytého přátelství“.
(Matoušek 1999: 119).

Ke změnám u lidí dochází, jak v chování, tak i v psychologické stránce člověka. Ponorkovou nemocí jsou podle mých informantů nejvíce ohroženi lidé, kteří se třeba chystají na nějaký dlouhodobý výjezd a tráví spolu celé dny (informanti 3, 7, 8).

Mne osobně se také vybavilo, že v rámci předmětu Film a umění, jsme probírali film Powaqqatsi. Od vyučujícího nám bylo řečeno, že film se natáčel 8 let. Herci odjeli s režisérem natáčet do ciziny. Všichni museli opustit své rodiny a žít jenom natáčením. Podle mého názoru tam také někdo musel mít ponorkovou nemoc. Jelikož nemohli uniknout z jejich sociální skupiny. Měli uzavřený kolektiv a de facto spolu trávili dvacet čtyři hodin, sedm dní v týdnu.

„Všechny uzavřené instituce s autoritativním režimem jsou výtečnou živnou půdou pro šikanování. V takových ústavech se násilí může stát pozitivně hodnoceným způsobem uplatnění potřeb a práv jednotlivce (Matoušek 1999: 119).

Když jsem dělala výzkum v dětském domově, ptala jsem se, zda dochází k šikaně mezi dětmi. Odpověď byla přesně taková, jakou jsem nechtěla slyšet. Od mých informantů jsem se dozvěděla, že k šikaně bohužel dochází. Nejčastěji se to vyskytuje mezi dětmi staršími a mladšími. Ti starší si hodně dovolují na mladší. „Obětí šikanování se stávají lidé nesebevědomí, slabí, odlišní, nemocní (Matoušek 1999: 120).

„Poté co vidím, co dávají třeba v televizi za seriály, za filmy, tak jestliže se na to děti dívají, nemůžeme se divit tomu, jak jsou některé děti zlé a dělají to, co dělají“ (informantka 1- vychovatelka v dětském domově).

„Termín šikanování se užívá k označení násilného chování klientů vůči klientům. Riziko je nejvyšší v těch ústavech, kde jsou klienty malé děti, lidé mentálně retardovaní, velmi nemocní, případně i „staří“ (Matoušek 1999: 120).

Také může docházet ke zneužívání klientů ze strany zaměstnanců. Zaměstnanci třeba mohou dávat klientům méně jídla, než na kolik mají nárok. Dočetla jsem se, že před revolucí obyvatelé jistého ústavu pro nevidomé dostávali večeři ve formě konzerv. Klienti však k dispozici neměli otvíráky. Zaměstnanci neotevřené konzervy zase vybrali nazpátek a při

kontrole tvrdili, že klienti konzervy jíst nechtějí, že tím nejspíš opovrhují (Matoušek 1999: 120).

Může docházet i k zneužívání sexuálnímu. Vychovatel (zaměstnanec) vůči klientovi. Tomu se předejít a zabránit moc nedá. Jelikož se při přijímacích řízení nedokáže vždy odhadnout charakter nového zaměstnance, problém vypluje na povrch příliš pozdě. Většinou se toto zjistí, až z chování, nebo když klient o zneužívání promluví. V zařízeních se také může stát, že dojde k sympatiím mezi klienty a vychovateli. Jejich vztahu by se bránit nemělo, ale bylo by žádoucí, aby taková dvojice už nebyla ve vztahu služebním (Matoušek 1999: 121).

K erotickým vztahům může také dojít i mezi samotnými klienty. Sociální práce tuto skutečnost reflektuje, nepovažuje ji za problém. Snaží se s tím pracovat. V tom případě může dojít k tomu, že zamilovaní zapomenou na prostředí ústavu a můžou chtít společně odejít. Postoj zaměstnanců vůči klientům by měl být profesionální, ale také by měly být vztahy osobní, což znamená, aby klientům aspoň trochu nahrazovali rodiče, kamarády, domácí prostředí. Například v dětském domově - o děti se starají vychovatelky, které se jim snaží z malé části nahradit matku, kamarádku na popovídání, na svěření, učitelku, ale nikdy to nebude ta pravá matka. „Ústav je možno přirovnat k rodině, ale s výjimkou ústavu pro děti rodinou nemá a nemůže být“ (Matoušek 1999: 122).

Podle Matouška posledním rizikem je ztráta soukromí, ke kterému dochází v každém ústavu. K tomu podle mého informanta 6 dochází kvůli sdílení stejných místností.

„To, že jste stále s někým na pokoji, to, že vedle vás někdo spí, jí, dívá se na televizi, čte si, prostě cokoliv. V tomhle ohledu se ústav nikdy nevyrovná domovu, kde máte své soukromí, kde si můžete dělat, co chcete v jakoukoliv hodinu. Je potřeba, abyste se stále přizpůsobovali tomu druhému, těm ostatním.“ (informant 6 – zástupce ředitele v dětském domově).

Matoušek popisuje domov jako místo, kde nejvíce můžete být sami sebou a nejméně musíte dodržovat konvenci svých společenských rolí (Matoušek 1999: 122).

A co považuje za největší problém informant 6?

„Za největší problém v ústavní péči považuji to, že je hodně lidí na děti. Děti se musí měřit stejně. Dítě si zvykne na jednu vychovatelku, začne se jí svěřovat, má ji rádo a pak najednou

dostane vychovatelku jinou. Dítě se zasekne a nekomunikuje. Hloubka vazeb je velice individuální. Je to ústav, i kdybychom se rozkrájeli, není to rodina a nikdy nebude. Děti tu jsou nedobrovolně, díky rozhodnutí soudu. Některé tu jsou i dobrovolně, ale za podmínkou, že musí ještě studovat“ (informant 6 – zástupce ředitele v dětském domově).

4.2 CAN

Poprvé jsem tento název slyšela při mém výzkumu v dětském domově. Při komunikaci zaměstnanců jsem zaslechla, že se baví o termínu CAN. Začala jsem se o tento pojem zajímat. Pod touto zkratkou si můžeme představit syndrom. Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte.

„Tento pojem je označován v anglosaské literatuře jako Child Abuse and Neglect“ (Dunovský a kol. 1995: 15). Je to soubor nepříznivých podmínek pro dítě. Oblastí je několik a jsou různé. Týkají se toho, jaké má dítě rodinné prostředí. Dětem se ubližuje, nejčastěji od jejich nejbližších vychovatelů, což jsou jejich rodiče. „Nejhorší podobou je úplné zahubení dítěte“ (Dunovský a kol. 1995: 15).

Fyzické ubližování dítěti se dělí na aktivní a pasivní formu. Aktivní formou je myšleno, že je dítě ohrožováno nebo poškozováno násilím v jeho nejrůznějších podobách a dosahu. Pasivní forma nastává, když je dítě poškozováno hlavně v tělesné oblasti při nedostatečném uspokojování jeho životních potřeb. V aktivní podobě jde především o ponižování, nadávání, výsměch, zesměšňování dítěte (tzv. verbální slovní abusus). Také se sem můžou zařadit nadměrné psychické tresty, šikana, nucená izolace, především ve tmě. Nahánění strachu až panické hrůzy, které vedou k těžkým duševním poruchám nebo až k sebevraždě (Dunovský 1995: 16,17).

V pasivní podobě jde o nedostatečnou stimulaci. Zanedbávání základních duševních potřeb (psychická deprivace) i potřeb citových (nedostatek lásky, porozumění, identifikace) (Dunovský: 1995 16,17).

Rodičovství se rozděluje na biologické a psychologické. Existují vedle sebe a společně, ale někdy jsou i případy rodičovství biologického bez psychologického. Například když rodiče své vlastní děti opouštějí (Matějček 1999: 60).

Autoři Pemová a Ptáček se ve své knížce *Zanedbávání dětí* zabývají rizikovými faktory, které vedou k tomu, že děti jsou v situaci CAN. Myslí si, že mezi nejčastější důvody patří chudoba (Pemová, Ptáček 2016: 112).

V dětském domově jsem se setkávala s tím, že děti, které tam byly, pocházely většinou z chudších rodin. Jako další faktor autoři uvádějí komunitní charakteristiky. To znamená, že sem mohou patřit děti, které žijí v sociálně vyloučených komunitách. Důvodem mohou být sociálně nevyhovující podmínky pro dítě. Patří sem užívání alkoholu, drog, nebo různá psychická onemocnění. Dětem není poskytováno kvalitní vzdělávání, spíše do škol nechodí vůbec. Také se u nich může objevit kriminalita. Mezi další faktory patří sociální izolace, věk a pohlaví rodičů, osobnostní faktory rodičů, chronický rodinný stres a domácí násilí. Vše závisí nejvíce na rodičích. Ty jsou pro dítě nejdůležitějšími osobami a z největší části se podílejí na tom, zda se dítě má dobře, nebo špatně (Pemová, Ptáček 2016: 43 – 59).

Pod sociální izolací si představím nějaké odloučení. Autoři konstatují, že dítě nemá žádnou sociální podporu. Především tu emoční. Dítě nedostává žádné hmotné zajištění, chybí mu pomoc a možnost se na někoho obrátit s řešením obtížných životních problémů. Tuto potřebu by dítě mělo dostávat samozřejmě od svých rodičů, příbuzných, kamarádů, také třeba od sousedů, učitelů. Posuzuji z terénu, že s těmito všemi faktory musím plně souhlasit. Když jsem se ptala vychovatelek, z jakého rodinného prostředí jsou děti, kteří se ocitnou v dětském domově, mezi nejčastější odpovědi patřily ty, že děti byly v rodinném prostředí týrány. Docházelo k zanedbávání dětí, k násilí, ke ztrátě bydlení nebo se rodiče dostali do tíživé finanční situace (Pemová, Ptáček 2016: 43-59).

Jak se může předejít a chránit se před syndromem CAN? Prevencí je několik a dělí se následovně:

- primární,
- sekundární
- terciální
- kvartální

Do prevence primární se řadí kvalitní příprava dětí. Připravují se od brzkého věku na manželství, na to až se stanou jednou rodiči. Také je primární prevence určena pro nastávající rodiče, aby se posílilo jejich pouto ve vztahu k dítěti (Hanušová 2006: 20).

U sekundární prevence je potřeba včasné rozpoznání, že se jedná o syndrom CAN. Aktivní vyhledávání musí vyhledat rizikové rodiny, děti nebo samotné rodiče. Terciální prevenci chápu tak, že je zjištěno týrání dítěte, či jeho zanedbání a dále se musí zabránit tomu, aby docházelo k opakování. Toto je cíl prevence. Závisí to nejvíce na chování odborníka, který pomáhá, ale také na rodičích, dítěti. Spolupráce je velice důležitá. Kvartální prevence znamená, že se dítě může vrátit domů, pokud bylo během jeho léčby umístěno v některém zařízení (Hanušová 2006: 21).

Dohledala jsem si bakalářskou práci, která se zabývá tímto syndromem, zaujaly mě organizace, které pomáhají se zmíněnou problematikou. Studentka ve své bakalářské práci uvedla jako příklad Dětské krizové centrum. Tato centra jsou v regionech, kde žije přibližně jeden milion obyvatel, zajišťují pomoc a péči o děti s CAN a mohou být zřízena státními i nestátními institucemi. Mezi další organizacemi můžeme najít i Projekt Šance, Český výbor pro Unicef, Česká společnost na ochranu dětí atd... (Divišová 2007: 35).

5. Cesta z dětského domova

5.1 Úskalí odchodu

V této podkapitole jsem se věnovala pojmu totální instituce. Tento pojem jsem zařadila do své bakalářské práce z toho důvodu, že jsem výzkum realizovala v jedné z forem totální instituce a to v dětském domově. Zaměřila jsem se zde na koncept sociálního kapitálu, na socializaci a totální instituci.

Sociální kapitál souvisí se sociálními vazbami a se sdílenými hodnotami. Díky tomuto kapitálu by měla být snazší spolupráce mezi lidmi. Sociální kapitál se řadí mezi mnohorozměrný koncept a můžeme ho vymezit ve dvou rovinách. První rovinou jsou formální a neformální sociální sítě. Pod tím si můžeme představit sociální vztahy, které se shromažďují v rodině, v práci, v sousedství a v mnoha dalších formálních a neformálních shledáních.

Druhou rovinou je porozumění, důvěra, sdílené normy a hodnoty. Tyto všechny oblasti se učí od společnosti jednotlivci a společenské skupiny (Stachová a spol. 2009: 14).

Sociální kapitál souvisí především se jménem P. Bourdieu. „Vlastnictví různých druhů kapitálu (a jejich různého objemu) je to, co určuje pozici aktéra v sociální struktuře. Dalo by se říct, že struktura distribuce forem kapitálu je vlastně „bilancí mocenských vztahů“ (Bourdieu [1979] 1984 in Růžička, Vašát 2011: 130).

Se sociálním kapitálem je také spojena socializace. Socializace je pro nás celoživotní proces a rozdělujeme ji na primární a sekundární, obě dvě získává jedinec prostřednictvím různých zkušeností. Socializace je proces zespolečnění – začlenění do společnosti. Tento proces nijak nezískáváme, ale stále probíhá. Vliv médií se pokládá za velmi silný socializační faktor (Nakonečný 2005: 28).

Kultura a pracovní prostředí organizace, ve které jsou lidé zaměstnaní, jsou považovány za důležité prvky, co se týče socializace dospělých. „K organizovaným socializačním institucím patří:

- výchovná zařízení pro děti v předškolním věku a školním věku (mateřské školy, školní družiny a kluby)

- školy (zejména základní školy, později gymnázia, učňovské, střední odborné a vysoké školy
- sociálně-pedagogické instituce jako jsou dětské domovy a různá výchovná zařízení pro děti a mládež
- tzv. univerzity třetího věku pro vzdělávání seniorů, různé nestátní (soukromé) vzdělávací instituce
- podniková vzdělávací a zejména školicí střediska, zaměřená ovšem především na pracovní kvalifikace“

Formativní vliv raných dětských zkušeností se považuje za velice důležité, co se týká vývoje bazální osobnosti. Je to základ pro emoční a postojevé zaměření, který se samozřejmě během života mění. V zásadě jde o vliv, který vychází z rodinné výchovy (Nakonečný 2005: 33).

Pojem totální instituce zavedl do sociologie americký sociolog Erving Goffman. Nyní se podívám na Goffmanův koncept „totální instituce“.

„Tímto termínem americký sociolog označuje ty organizace, které vytvářejí pro své členy prostředí, jež se v zásadním ohledu liší od životního světa, tak jak je znám běžným občanům moderní společnosti“ (Goffman 1961 in Keller 2007: 121).

Goffman definuje totální instituci jako místo, kde jedinci žijí společně ve velkém. Je to místo, které jim slouží zároveň jako bydliště i pracoviště na delší dobu. Jsou uzavřeni od vnější společnosti. Totální instituce přebírají veškerou zodpovědnost za své chovance, po celou dobu, kdy se chovanci nachází v totální instituci (Keller 2007: 121-122).

5.2 Riziko sociálního vyloučení

S odchodem dětí z dětských domovů je spojeno zvýšené riziko sociálního vyloučení, jelikož sociálním vyloučením jsou děti většinou ohroženy. Situaci, kdy je jedinec vyloučen ze společenského přijetí se nazývá stigmatem (Goffman 2003: 7).

Děti z dětských domovů mohou mít určité stigma a to může mít vliv na rizikovost sociálního vyloučení. Na základě mého výzkumu, jsem se od mých informantů dozvěděla, že děti z dětských domovů mohou být ohroženy vyloučením ze společnosti z důvodu toho, že si

s sebou celý život nesou jakousi „nálepku“ toho, že dětství nestrávily jako jejich vrstevníci v rodině s rodiči, ale v dětském domově.

„Stalo se mi, že přišla jedna holčička ze školy celá uplakaná, smutná, s nikým se nebavila. Tak jsem se ji zeptala, copak se jí stalo, co jí trápí. S brekem mi řekla, že se jí ve škole ptali spolužáci, jakou práci dělá její maminka a tatínek a ona jim na to odpověděla, že to neví, že své rodiče nezná. Spolužáci se ji za to začali posmívat a hned se k ní odvrátili zády, šli to říct všem spolužákům ve třídě a z ničeho nic se s ní přestali všichni bavit. I její nejlepší kamarádka ji odmítla, i přesto, že už to od 1. třídy věděla a nikdy se ji za to neposmívala, ale teď najednou, když viděla, jak reagují všichni ostatní spolužáci, nechtěla vyčnívat z davu. Tohle je opravdu strašné a smutné, co se to děje mezi dětmi. Dítě za to nemůže, že nevyrostalo se svými rodiči a je za to ještě potrestáno od společnosti (spolužáků)“
(informantka 3 – vychovatelka v dětském domově).

„Stigma se tolik netýká souboru konkrétních osob, jež lze rozdělit na dvě hromádky, stigmatizovanou a normální, ale stigma je spíše všeprostupujícím sociálním procesem zahrnujícím dvě role, jehož se každá osoba účastní v obou rolích, a to alespoň v nějaké souvislosti a v některé fázi svého života. Normální a stigmatizovaní nejsou ani tak osoby jako spíše stanoviska. Ta jsou utvářena v sociálních situacích během smíšených kontaktů na základě neuvědomovaných norem, jež na setkání pravděpodobně působí. Následkem celoživotních atributů se konkrétní osobě může stát, že se stane určitým typem“
(Goffman 2003: 157).

Vztah mezi atributem a stereotypem, se považuje za zvláštní typ stigmatu. Stigma můžeme rozdělit do třech rozdílných druhů. První typ stigmatu souvisí s tím, že se jedná o ošklivost tělesnou. Člověk má nějaké tělesné a viditelné znetvoření. Druhým typem jsou vady charakteru. Sem patří člověk, který je závislý na alkoholu, na drogách, může mít duševní poruchy. Patří sem i nezaměstnanost, homosexualita, pokusy o sebevraždu. Poslední druh stigmatu se nazývá kmenová stigmata. Týká se rasy, náboženství. Kmenová stigmata se šíří po rodových kmenech. Záleží na typu rodiny, jaké je rasy, jaké náboženství utváří
(Goffman 2003: 11-12).

Stigmatizovaný člověk má tendenci k tomu, že se snaží využít svého stigmatu, aby dosáhl nějakého „vedlejšího zisku“. „Vedlejší zisk“ mu slouží jako omluva za selhání, které ho dostaly z jiného důvodu (Goffman 2003: 19).

U stigmatizovaného člověka vzniká pocit, že on sám neví, co si o něm ostatní lidé myslí a jak na něho nahlíží. Stigmatizovaný má v hlavě smíšené pocity a často má pocit takový, že se cítí, jak kdyby byl „pod lupou“. Dává si pozor na to, co říká, co dělá. Může se stát, že jeho projevy budou chápány za nevhodné a budou přímým ukazatelem toho, že je odlišný. „Bývalí pacienti psychiatrických léčeben se například někdy zdráhají pouštět do ostrých výměn názorů s partnery či zaměstnavateli ze strachu, zač by mohl být náhlý projev jejich emocí považován. Mentálně postižení prožívají stejnou situaci“ (Goffman 2003: 24-25).

5.3 Odchod z dětského domova

V současné době je v České republice přes 25 000 dětí a mladých lidí, kteří vyrůstají v náhradních formách péče (náhradní rodinná péče nebo ústavní výchova). Starší 12 let je více než třetina dětí, to znamená, že velká skupina teenagerů přechází do dospělosti bez své vlastní rodiny. Děti z náhradních forem péče nemají jednoduchý přechod do dospělého samostatného života. Na rozdíl od svých vrstevníků se v období osamostatňování nemohou spolehnout na rodinné zázemí, které jim nebylo poskytnuto už od jejich dětství. Jejich vrstevníci mají na přechod do dospělosti dobré rodinné zázemí. Stále větší množství mladých dospělých pobývá u svých rodičů třeba až do 25 let, klidně i déle. Zatímco dětem z náhradní péče začíná dospělost již 18. narozeninami a pokud už nestudují, musí opustit náhradní péči a osamostatnit se (SKP-CENTRUM, o.p.s. 2019: 4).

„Mezinárodní výzkumy ukazují, že mladí lidé po odchodu z náhradní péče představují skupinu s nejvyšší pravděpodobností sociálního vyloučení ze společnosti. Analýza, která se zabývala situací v Pardubickém kraji, potvrdila, že žádná forma náhradní péče plně nenahradí přirozený vývoj a výchovu ve fungující vlastní rodině“ (SKP-CENTRUM, o.p.s. 2019: 4). Nejlepším připomínajícím modulem, který připomíná aspoň částečně rodinu, je pěstounská péče. Z různých výzkumů a studií, které byly prováděny, vyplývá, že děti, které byly vychovávány v ústavní péči, většinou dosahují nízké úrovně školního vzdělávání. Také mají větší problém navázat vztahy s okolím a jsou více ohroženy sociálně-patologickými vlivy než děti, které vyrůstaly se svoji vlastní rodinou. Náhradní výchova snižuje vývoj, co se týká pozitivního vztahu dětí k práci, ke studiu. Každé ústavní zařízení může děti připravovat jinak na jejich odchod z dětských domovů. Některé více, některé méně. Každý ústav pracuje s tímto pojetím přípravy na samostatný život jiným způsobem (SKP-CENTRUM, o.p.s. 2019: 6).

Co nabízí současný systém mladým dospělým? Jsou to především přípravné programy, které probíhají za pobytu dítěte v zařízení. Ústavní výchova také může nabídnout, že se v zařízení nachází jedna nebo více samostatných bytových jednotek, kde se dítě učí žít a nejvíce to připomíná rodinné prostředí. Ústavní zařízení nadále zajišťuje, aby dítě přebíralo odpovědnost za své denní povinnosti. Je podporováno a je vedeno k tomu, aby se zvládlo chovat ve všech životních situacích, které mohou nastat. Aby umělo hospodařit s penězi, umělo si organizovat svůj volný čas, vytvářelo si a udržovalo vztahy, aby umělo spravovat svůj bankovní účet, popřípadě pojištění, atd. Když dítě opouští zařízení, mělo by dostat kontakty na osoby, na které se může obrátit v případě náhlých nebo krizových situacích (SKP-CENTRUM, o.p.s. 2019: 10).

„Děti na odchod z dětského domova připravujeme podle jejich věku. Děláme různé projekty, víkendové pobyty. Například během roku vyjedeme třikrát s dětmi na hory. Tam je formou her učíme, jak probíhá pracovní pohovor, jak napsat životopis. S dětmi se proberou věci, co se týkají práce, finanční kázně, finanční gramotnosti. Informujeme je například o zálužnostech půjček, na co si dávat pozor“ (informant 6 – zástupce ředitele v dětském domově).

Při odchodu je dítěti poskytnuta hmotná pomoc. O formě pomoci a jakou výši příspěvku dítě dostane, rozhoduje ředitel nebo ředitelka ústavního zařízení. Většinou se jedná o částku 25 000 Kč. V některých zařízeních se tento příspěvek odvíjí od toho, jak se dítě chovalo, podle jeho kázně. Když je dospívající problémový, tento příspěvek se mu může snižovat (SKP-CENTRUM, o.p.s. 2019: 15).

„My děti na odchod z dětského domova připravujeme tak, že děti od 15 let jezdí na různé semináře, které se týkají finanční gramotnosti. Také se účastní projektů, například projekty od organizace Dejme dětem šanci. Nejdůležitější oblastí pro mě je, abychom děti naučili k samostatnosti, učit je o finanční gramotnosti, aby uměly co nejlépe hospodařit s penězi. Děti od nás dostávají kapesné, můžou si šetřit, zkusí si jaké to je. K té samostatnosti je dobré, že na každý měsíc má dítě nějakou službu, co se týká úklidu a chodu bytu. Děti si to plní, učí se uklízet, prát, vařit, žehlit, stlát postel, vše potřebné do života. Když u nás dítě podá v 18 letech žádost na odchod z dětského domova, tak mu dětský domov pomůže převést věci, kam chce. Postel, osobní věci, oblečení. Také pro děti schraňujeme starší nábytek, nádobí. Vždy je chceme co nejvíce vybavit, aby toho měly co nejvíce do jejich začátku. Většinou jdou děti k příbuzným, především u romských dětí tomu tak je. Bohužel to

ale nedopadá dobře. Rodina se za ten čas, kdy bylo dítě v dětském domově, nespravila a akorát chce z dítěte vytáhnout to, co dostalo při odchodu, třeba ty peníze, nějaké hmotné věci. Do 26 let tu děti mohou být, pokud ještě studují, ale většinou jsou tu maximálně do 23 let. Děti po jejich odchodu za námi můžou chodit na byty. Chtějí si s námi popovídat, ale nechodí sem pro jídlo, pro peníze. Spíš si zajdou pro slovní pomoc nebo se nám přijdou pochlubit, jakou mají práci, kde bydlí, třeba i o jejich lásce se nám svěří. Je to moc fajn, že se za námi vrací, ale těch dětí je bohužel málo“ (informantka 1 – vychovatelka v dětském domově).

Odchod z dětských domovů je pro děti velice těžkou životní zkouškou. Potřebují na to pomoc od někoho, protože mnohdy odchod nemohou zvládnout samy. Samozřejmě existují i výjimky, ale je jich zřídka. Důležitou poznámkou je, že ani není tak důležité, že dítě vyrůstalo v dětském domově, ale spíše to, z jakého rodinného zázemí přišlo do dětského domova (Seznam Zprávy 2019).

„Protože si veřejnost běžně myslí, že se vlastně narodí nechtěné miminko, které vyrůstá celý život od narození až do dospělosti v dětském domově, ale takhle to není. Mnoho dětí nebo většina se do dětských domovů dostává ve věku 10+“ (Kubičková 2019: 1).

V mnoha případech se také stává, že dítě po odchodu z dětského domova najednou zkontaktuje jeho rodina. Nejhorší na tom je, že nejčastějším důvodem jsou peníze. Když se rodiče nějakým způsobem dozví, že má dítě svůj účet a na něm něco naspořeno, okamžitě se mu ozvou. K dítěti jsou rodiče velice milí, nabídnou mu, že se k nim může vrátit, ale jakmile ho oberou o peníze, tak ho zase z domova vyhodí a už o něj nemají zájem (Hympl, Cechl 2013: 15-16).

Odchod z dětského domova také můžeme považovat za formu přechodového rituálu. Pojmem přechodový rituál se zabýval britský antropolog Victor Turner a francouzský antropolog Arnold van Gennep.

Van Gennep o rituálech tvrdil, že rituály doprovází každého z nás při nějaké změně. Změny se mohou týkat věku, společenského postavení, místa. „Tento pojem zahrnuje více než „postavení“ či „úřad“ a týká se jakéhokoli druhu ustáleného nebo vracejícího se postavení, které je kulturně uznáváno. Van Gennep ukázal, že všechny rituály přechodu se skládají ze tří fází: odloučení, pomezí a přijetí“ (Turner 2004: 95).

První fází je odloučení, což znamená, že jedinec nebo skupina opouští své pevné místo ve společenském postavení a odchází někam jinam, do jiné společenské struktury. Ve druhé fázi,

kteřá se nazývá pomezí, je vše nejasné. Jedinec nebo společnost prochází kulturním místem, ve kterém ale neexistují žádné podstatné znaky minulého ani budoucího stavu. Poslední fáze je přijetí, to znamená, že přechod je dokončen. Jedinec či skupina se nachází v novém stálém prostředí, kde mu opět vznikají nějaká práva a povinnosti, které má vůči ostatním. „Očekává se, že člověk, jenž prošel rituálem, bude jednat v souladu s určitými obyčejí danými normami a etickými pravidly, jež nositele společenského postavení vážou do systému společenských pozic“ (Turner 2004: 95-96).

5.4 Příprava dětí do jejich samostatného budoucího života

Veškeré aktivity, které se dělají v zařizenech institucionální výchovy, by měly vést ke kvalitní přípravě dětí na jejich budoucí odchod ze zařízení, nezávisle na tom, jak je dítě staré. Příprava dětí by měla docházet v každé věkové skupině (Běhounková 2012: 151).

„Na základě analyzovaných zdrojů (legislativních i metodických dokumentů, odborné literatury, výzkumných pramenů), vztahujících se k přípravě na odchod ze zařízení institucionální výchovy v ČR a dokumentace externích poskytovatelů programů přípravy na vstup do života, usuzujeme, že příprava u dětí do 15 let je zaměřena více implicitně“ (Běhounková 2012: 152).

Příprava probíhá často prostřednictvím terapeutické výchovné činnosti. U dětí ve věku od 15 do 26 let se příprava stále více aktualizuje. Více se zaměřuje na cíle. Existují programy, které pomáhají dětem rozvíjet praktické dovednosti a znalosti, které jsou nejdůležitější pro jejich samostatný budoucí život (Běhounková 2012: 152).

„Naše děti se mohou účastnit různých projektů, je to na nich, jak se rozhodnou. Za mě byl velice úspěšný jeden projekt, který měl 4 – letý cyklus. Děti jezdily na různé workshopy, kde je učily vařit, domácí práce, aby si uměly vyprat, vyžehlit, uklidit a mnoho dalšího. Tento projekt se táhne dál a vesnice, které se projektu zúčastnily, mají závazek takový, že dětem z dětských domovů poskytnou ubytování a i třeba zaměstnání, pokud o to děti budou stát“
(informantka 5 – vychovatelka v dětském domově).

Na základě výzkumu, který v roce 2008 dělal tým společnosti Median a Nadace Sirius, vznikly výsledky, které ukázaly, v jakých oblastech jsou největší nedostatky týkající se přípravy dětí na odchod z dětských domovů. Největší nedostatky jsou v oblasti ekonomické nesamostatnosti. Děti mají problémy při hledání bydlení a vůbec si to bydlení udržet a zaplatit za něj. Další krizová oblast je, že dětem chybí při odchodu z dětských domovů emocionální podpora. Nemají se na koho obrátit, nevědí koho požádat o pomoc. A poslední oblastí, ve které jsou rezervy, je sociální nepřipravenost. Do ní spadá to, že děti si neumějí najít práci, nebo když už si ji najdou, tak si ji těžce udrží. Děti nezvládají řešit problémy, nejsou samostatné a většinou nevědí, co mají dělat v různých životních situacích (Běhounková 2012: 158-159).

Na základě přípravy dětí při odchodu z dětských domovů, se může doprovázení do dospělosti rozdělit na tři hlavní fáze. První fáze se nazývá přípravná, druhá je přechodová a třetí fází je fáze samostatnosti. Jak jsem poznamenala v předchozím textu, lze na to nahlížet v kontextu teorie rituálu antropologa Turnera. V přípravné fázi se s dítětem řeší, aby mělo připravené ubytování včetně základního vybavení, nábytku, osobní věci. Řeší se s ním vzdělávání, zda bude pokračovat. Pokud ne, tak se dětské domovy snaží dítěti najít vhodné zaměstnání, které by chtělo dělat a bavilo ho. Důležité je, aby byl pozitivní vztah a spolupráce mezi dítětem a dětským domovem. Aby dítě vědělo, že se kdykoliv v budoucnu na ně může obrátit s pomocí. A také do této fáze může patřit to, že se dítě pokusí navázat a obnovit kontakt se svojí biologickou rodinou. Samozřejmě to je rozhodnutí dítěte (SKP-CENTRUM, o.p.s. 2019: 55).

Ve fázi přechodu se jedná o to, že se soustředí na rozvoj a posilování dovedností, které jsou potřebné k nezávislému životu. Je potřeba dospívajícímu ukázat veškerou nabídku služeb a pomoci. Patří sem i finanční a poradenské služby. Budoucí bydlení už by také mělo být zajištěno a je potřeba, aby působilo jako dlouhodobé a udržitelné. S dítětem se rozvíjí i psychosociální dovednosti. Pracuje se zde s jeho identitou, ukazuje se mu schopnost, jak navazovat a udržovat si kvalitní vztahy a zvyšovat mu psychosociální dovednost. Dítěti se musí podávat pravdivé informace, ale samozřejmě přiměřené k jeho věku. Primárním cílem je zbavit dítě odpovědnosti za selhání, především viny, kterou si děti občas dávají za to, že nežijí se svými rodiči. V poslední fázi, která se nazývá samostatnost, by mělo být dítě připravené v tom největším možném spektru (SKP-CENTRUM, o.p.s. 2019: 57).

5.5 Dům na půli cesty

V rámci svého výzkumu jsem navštívila i Dům na půli cesty v Pardubicích. Jelikož jsem se dozvěděla, že tuto sociální službu využívají lidé, kteří vyrůstali v dětských domovech. Kvůli rozšíření pohledu na mé téma jsem si s panem koordinátorem této služby domluvila schůzku. Dozvěděla jsem se mnoho zajímavosti o službě. Během rozhovoru jsem si sepsovala poznámky od mého informanta. Veškeré informace, které v této podkapitole uvedu, pocházejí z rozhovoru s informantem 9, což je koordinátor Domu na půli cesty. Do této podkapitoly jsem také doplnila literaturu k tomuto souvisejícímu tématu.

Dům na půli cesty je sociální služba, kterou zřizuje nezisková organizace SKP-CENTRUM. Dům na půli cesty poskytuje pobytovou službu pro lidi, kteří jsou v nepříznivé životní situaci. Služba je určena pro lidi ve věku 18-26 let. Klienti služby jsou nejčastěji ti, kteří vyrůstali v dětských domovech a v náhradní rodinné péči (pěstounská péče). Dále to jsou lidé, kteří odchází z výkonu trestu odnětí svobody. Lidé bez rodinného zázemí nebo rodinné zázemí můžou mít, ale nefunguje. Dům na půli cesty patří pod SKP centrum, o.p.s. Toto centrum působí již cca 25 let a Dům na půli cesty je tu od roku 2009 (informant 9 – koordinátor v DPC).

Podle čeho se vlastně hodnotí takovéto sociální služby? Kvalitu služby ovlivňuje především klient, který službu používá a co vlastně od používání služby očekává. Nejdůležitější oblasti, které se týkají hodnocení služeb, jsou: prostředí služeb, spolehlivost, vstřícnost, způsobilost a empatie. Do prostředí spadá to, jak vlastně vypadá zázemí, kde je poskytována služba, v jakém je to stavu, zda je v prostorách, vše potřebné pro výkon služeb. Spolehlivost je vyžadována především na straně poskytovatele dané služby. Je důležité, aby poskytovatel dával klientovi vše a vyrovnával se s míněním, které má klient o dané službě. Vstřícnost se také vyskytuje u strany poskytovatele služby. Aby poskytovatel porozuměl všem přáním, které si klient přeje a s čím chce pomoci. Do způsobilosti se řadí, aby poskytovatel měl dostatek vědomostí a vše potřebné k tomu, aby mohl dávat maximum při pomoci klientům. I empatie poskytovatele je velice důležitou oblastí, jelikož je důležité, aby se poskytovatel snažil vcítit do pocitů, které má v sobě klient (Malík, Holášová 2014: 32-33).

Dům na půli cesty (zkratka DPC) nabízí dočasné ubytování pro klienty, na dobu zpravidla do jednoho roku. Lze však udělat i výjimku. Například když klient ještě studuje nebo si šetří na

samostatné bydlení, tak může zažádat o prodloužení pobytu. Zpravidla se mu to prodlouží ještě o další 3 měsíce. DPC pomáhá klientům při uplatňování jejich práv, oprávněných zájmů a obstarávání osobních záležitostí. A také jim připravuje sociální trénink, který je zaměřený na rozvoj psychosociálních dovedností, s cílem postupného zapojování do samostatného běžného života. Cíle této organizace jsou rozvíjení schopností a dovedností potřebné pro uplatnění v běžném životě. Učit klienty k ekonomické nezávislosti. Podporovat klienty při zařazení se do společnosti a také informovat veřejnost o problematice mladých lidí v nepříznivé životní situaci (informant 9 – koordinátor v DPC).

Zajímalo mě, zda se za tuto službu něco platí. Na moji otázku mi informant odpověděl, že ano. Poplatek činí 90 Kč/den. Kapacita zařízení je 11 lůžek. Jsou to všechno jednolůžkové pokoje. Momentálně se v DPC nachází osm lidí, z toho jsou dvě dívky a šest chlapců. Abych měla přesnou představu, tak mi informant přímo řekl, odkud jejich klienti jsou nebo co mají za sebou. Jeden klient k nim přišel poté, co ho propustili z vězení. Další klient je z pěstounské péče, do jeho 18 let byl u pěstounské (náhradní) rodiny, ale po dosažení dospělosti se o něj pěstounská rodina už nechtěla nadále starat. Dva klienti přišli z jejich biologické rodiny, ale byly tam špatné vztahy. A ostatní čtyři zbývající klienti přišli z dětského domova. Také mě zajímalo, jestli je tato služba určena jenom pro lidi, kteří jsou z pardubického kraje, ale prý tomu tak není. Služba je určena pro všechny zájemce z celé ČR, dokonce i pro cizince. Můj informant mi říkal, že vždy mají přednost klienti z České republiky, ale pokud mají volná lůžka, tak přijímají i cizince. Nejčastěji to jsou Ukrajinci (informant 9 – koordinátor v DPC).

Přijetí klienta probíhá takto. Nejdřív dochází k prvokontaktu, to znamená, že klient naváže kontakt se službou. Buď k nim zajde osobně, zeptat se na informace, napíše e-mail nebo zavolá do DPC. Poté se domluví na vstupním rozhovoru, ten většinou probíhá hned druhý den po prvokontaktu. Budoucí klienti služby musí na papír napsat svůj životní příběh. Co mají za sebou, kde žili předtím, vlastně celou svoji životní cestu. Je to individuální, jak se který člověk svěří. Někdo toho napíše méně, někdo více. Po vstupním rozhovoru se sepíše smlouva na tři měsíce s možností prodloužení. Klient má ještě povinnost zajít si k doktorovi a musí do DPC doložit potvrzení o bezinfekčnosti. Klient dostane klíče a musí respektovat řád DPC. Sociální pracovníci se nachází v budově DPC každý všední den od 7 do 19 h (informant 9 – koordinátor v DPC).

Každý klient dostane k sobě klíčového pracovníka a s ním si vytvoří individuální plánování. Většinou mají jednou za 10 dní schůzku, záleží to na domluvě. Klient si stanoví cíle, třeba jeden až tři cíle, kterých by chtěl dosáhnout. S klíčovým pracovníkem společně hledají řešení a kroky, jak dosáhnout cílů. Nejčastější cíle klientů jsou, že si chtějí najít práci, bydlení, zlepšit své finanční podmínky, chtějí se naučit hospodařit s penězi. Sociální pracovníci doprovází klienty na sociální úřady, chodí s nimi na prohlídky bytů. Pomáhají jim najít vhodné ubytování a třeba jim také pomohou s vytvořením životopisu. DPC nejvíce spolupracuje s azylovými domy a také s dětskými domovy. Některé dětské domovy z ČR pořádají exkurze do Domu na půli cesty. Nejčastěji s dětmi, kterým už se blíží dospělost. Chtějí jim ukázat, že tato možnost existuje a že po opuštění dětského domova můžou jít bydlet na nějaký čas do DPC.

I koordinátor z DPC jezdí do dětských domovů. Tam dětem dělá přednášky o službě DPC. Informant mi také říkal, že rozdělují silné a slabé měsíce co se týká obsazenosti lůžek v organizaci. Mezi silné měsíce patří období zimy, jelikož lidé na ulici nechtějí být, naopak v létě to jsou slabé měsíce. Lidé klidně žijí na ulici, protože jim to počasí umožňuje (informant 9 – koordinátor v DPC).

Celkově jsem se ptala na klienty, kteří přichází z dětských domovů, jaká je s nimi spolupráce. Na to mi koordinátor odpověděl, že je to individuální. Co zažívají v praxi a co je nejčastější - lidé z dětských domovů k nim přichází až sekundárně. Bylo mi to vysvětleno tak, že většinou když odejdou z dětských domovů, chtějí si nejdříve zkusit svobodu. Nehledají hned práci, chtějí si užívat to, že najednou mohou dělat úplně cokoli a nejsou ničím omezeni. Odchod z totální instituce pro ně může být krokem ke svobodě. Jdou žít sami, ale většinou to dobře nedopadne. Když se dostanou na dno a sami si uvědomí, že by potřebovali pomoc, jejich cesta vede do Domu na půli cesty. Proto se tomu říká sekundární. Hned po opuštění dětského domova k nim nejdou tedy žít, ale až později. Nejčastějším problémem u klientů, kteří přicházejí z dětských domovů, je to, že neumí moc dobře hospodařit s penězi. Nevědí, jak si mají šetřit peníze a jak spočítat, aby jim na všechny potřebné záležitosti (veškeré poplatky spojené s bydlením, nákupy jídla, telefonní tarif atd.) peníze stačily. Takže s tímto jim často pomáhají a učí je to. Jinak vše ostatní potřebné k samostatnému životu umí a zvládají, dětské domovy je připravují dobře (informant 9 – koordinátor v DPC).

Otevřenost u každého přicházejícího klienta není pravidlem, ale většinou s klienty z dětských domovů problémy nemají. Prý je to především tím, že jsou zvyklí na dril z dětských domovů, na schůzky, na nějaký řád. Měli tam své povinnosti a museli je plnit. Jde to znát, že už jsou naučeni žít podle nějakého řádu a respektují řád i v Domu na půli cesty. Celkově je prostě nejdůležitější respektovat přání klientů, ať už jsou z jakéhokoliv prostředí. A hlavně mít individuální přístup ke každému zvlášť. Ze strany klientů je důležité, aby měli vůbec nějaký zájem o pomoc, kterou jim nabídne DPC, především sociální pracovníci. Od klientů se očekává dobrovolnost a velký zájem o to, něco v jejich životě změnit a zlepšit. Na závěr mi můj informant řekl, že v Pardubicích je velmi dobrá síť sociálních služeb. Pokud kdokoliv chce pomoci se svou životní situací, pomoc mu bude nabídnuta kdekoliv (informant 9 – koordinátor v DPC).

Primární činností služeb domů na půli cesty tedy je: poskytnutí ubytování, sociálně terapeutické činnosti a poskytnout kontakt se společenským prostředím. Za společenské prostředí se považuje navázání kontaktu například s rodinou, pomoci začlenit se do společnosti, najít si nové vztahy, mít přátele.

Do sociálně terapeutických činností patří rozvoj nebo udržení dovedností a schopností, které podporují sociální začleňování osob do společnosti. Před dvaceti lety měla tato služba velice důležitou roli pro mladé lidi, kteří opouštěli ústavní zařízení. Bylo to pro ně první možností, kam mohli a především chtěli odejít. V současnosti se situace velice změnila. Mladých lidí ubývá. Nepřicházejí do domů na půli cesty. Největší příčinou bude pocit mladých lidí, kteří si myslí, že když odejdou bydlet do domů na půli cesty, tak je to pro ně pocit, jak kdyby byli opět v ústavním zařízení. Cítí z toho, že je tam čeká opět nějaký režim, řád a pravidla. Přitom oni se těší na svobodu a už nechtějí žít stále podle nějakého režimu. Stále více přibývají mladé lidi, kteří do těchto služeb přicházejí až s určitým časovým odstupem (SKP-CENTRUM, o.p.s. 2019: 66).

6. Interpretace dat

Na začátku mého výzkumu jsem si položila následující výzkumné otázky:

- Jaké aspekty vedou k tomu, že se děti ocitnou v dětském domově?
- Jak dětský domov připravuje děti na jejich samostatný budoucí život?
- Jaké oblasti jsou podle informantů nejdůležitější z hlediska péče o děti?
- Jaký je primární cíl dětského domova?

Na základě rozhovorů, které jsem vedla s mými informanty, jsem sesbírala spoustu informací, které jsem následovně rozdělila do kategorií. Postupně budu procházet každou výzkumnou otázku zvlášť a budu analyzovat informace od mých informantů.

Se svými informanty jsem se bavila o oblastech (o kategoriích), které se týkají přípravy dětí na jejich budoucí samostatný život, který je čeká po opuštění organizace dětský domov. Dále jsme rozebírali, z jakých rodinných prostředí k nim do dětského domova děti přicházejí. Jak funguje všeobecně taková organizace dětský domov, vztahy mezi dětmi a s vychovatelkami. Jaké faktory jsou důležité v těch vztazích. Jak probíhá odchod dětí z organizace, jak a s čím jim dětský domov pomůže. Co se vychovatelům osvědčuje v praxi při práci s dětmi. Co vše zahrnuje příprava dětí do života. Jaké existují vzdělávací programy a projekty pro děti.

S informantem psychologem jsem zase rozebírala, s jakými problémy dětem pomáhá, jak je důležitá jeho role pro děti. Také jsem se zajímala, zda děti jejich rodiče navštěvují nebo jestli o ně nemají zájem.

S mými informanty jsem rozebírala všeobecně ústavní péči. Co si o ní myslí, jaké jsou s ní spojené výhody a nevýhody. Zajímala jsem se i o cíle dětského domova a co informanti považují za nejdůležitější okruh při výchově dětí.

Jednoho dne jsem také zavítala do sociální služby Dům na půli cesty v Pardubicích. Tam jsem realizovala rozhovor s koordinátorem této služby. Zajímala jsem se, zda k nim přichází lidé, kteří vyrůstali v dětských domovech a jaké jsou specifika spolupráce s nimi.

První výzkumná otázka: **Jaké aspekty vedou k tomu, že se děti ocitnou v dětském domově?**

V této oblasti mezi mými informanty převládaly názory, že děti nejčastěji přicházejí do dětských domovů z důvodu, že docházelo k jejich týrání, zanedbávání, došlo ke ztrátě bydlení ze strany jejich rodičů, ocitla se celá rodina najednou na ulici. Dále se u mých informantů

opakovalo, že děti byly v rodinách zneužívány, jejich rodiče se dostali do tíživé finanční situace a nemohli se o děti postarat. Informanti se také shodovali, že rodiče dětí jsou často alkoholici, nebo drogově závislí.

Druhá výzkumná otázka: Jak dětský domov připravuje děti na jejich samostatný budoucí život?

Moji informanti se nejvíce shodovali na tom, že každé dítě má svůj individuální plán a na základě toho, se s dítětem pracuje a vytváří se možnosti, jak dítě připravovat. Individuální plán se dělá na základě věku dítěte.

Základy přípravy jsou u všech dětí stejné. To znamená, že děti jsou vedeny k samostatnosti, učí se uklízet, vařit, umět si vyprat, pověsit prádlo, ustlat si postel, plnit si své povinnosti, úkoly ze školy, učí se hospodařit s penězi na základě kapesného, které dostávají. Děti jezdí na různé semináře, například děti od 15 let jezdí na semináře, které se týkají finanční gramotnosti. Děti se účastní různých projektů, například projekty Dejme dětem šanci. Dále jsou vytvářeny různé programy pro všechny děti v různém věku. I děti, které chodí do mateřských škol, tak se účastní programů, které je vzdělávají a učí vše potřebné do života.

Třetí výzkumná otázka: Jaké oblasti jsou podle informantů nejdůležitější z hlediska péče o děti?

Když zhodnotím všechna nasbíraná data z této oblasti od mých informantů, myslím si, že je pro mé informanty nejdůležitější, aby děti uměly vše, co je přiměřené k jejich věku. Od ustlání postele, vyčištění zubů, základy hygieny až po vše ostatní a důležité. Informanti se velice často shodovali na tom, že nejdůležitější oblastí, kterou je potřeba, aby se děti naučily je samostatnost. Aby dítě nebylo stále na někom závislé a umělo si samo poradit.

K samostatnosti také dětem pomáhá to, že na každý měsíc má dítě nějakou službu, co se týká úklidu a chodu bytu. Informanti sledují, zda to děti zvládají a pokud ne, snaží se jim pomoci. Zajímavé také je, že finanční gramotnost u dětí, považují informanti také za velice podstatnou. Každý informant, který pracuje v dětském domově, mi pověděl, že se musí dbát na to, aby děti uměly co nejlépe hospodařit s penězi. Informanti si stojí za názorem, že nechtějí, aby došlo k tomu, až dítě opustí dětský domov a začne pracovat a někde bydlet, tak aby se dostalo do problémů, že nebude mít peníze na zaplacení bydlení, na nákupy, na základní potřeby. Každé dítě je potřeba naučit, jak si vše propočítat a vědět, co si může a nemůže dovolit koupit, naučit je, jak si šetřit peníze.

Čtvrtá výzkumná otázka: **Jaký je primární cíl dětského domova?**

V této oblasti se moji informanti shodovali ve svých názorech velice často. Každý informant z dětského domova, mi sdělil, že za primární cíl považuje, aby děti byly připraveny do života co nejvíce, a co nejlépe je možné. Snaží se je podporovat ve všech oblastech. Za velice důležitou oblast informanti považují školu, aby děti úspěšně dokončily vzdělání, a nadále je podporují v následujícím vzdělání. Pomáhají jim s úkoly, učit se, pomáhají jim někoho najít, když dítě potřebuje doučování.

Další oblastí jsou citové vazby. Všichni v dětském domově se snaží mezi dětmi udržovat příjemnou atmosféru, aby mezi dětmi byly dobré vztahy. Personál v dětském domově se snaží naslouchat dětem. Chtějí jim dát pocit toho, aby děti věděly, že se mohou kdykoliv a komukoliv v dětském domově svěřit. V dětském domově se personál snaží dávat dětem co nejvíce lásky, kterou postrádají od svých rodičů. Děti oslovují všechny vychovatelky, kuchařky a sociální pracovníce jako tety. A muže, kteří pracují v dětském domově jako strejdy. Strejda je psycholog, opravář, zástupce ředitele, kuchař. Informanti mi sdělili, že toto oslovování napomáhá k přátelštější atmosféře a také k tomu, aby si děti nepřipadaly jako v ústavu, ale aspoň trochu se tímto způsobem dětský domov snaží napodobit rodinné prostředí.

Stejně názory také převládají u toho, že se musí a snaží vyhovět přáním dětí, co se týká například jejich zájmů. Když si dítě přeje, že by chtělo kreslit, naučit se keramiku, tancovat, sportovat, hrát na hudební nástroj. Dětský domov ho v tom samozřejmě podporuje. Najde se dítěti vhodný zájmový kroužek a tím se uskuteční jeho přání. Odpočinek je pro děti také důležitou oblastí. Dětský domov se snaží dětem dávat co nejlepší vybavení a co nejvíce podobné tomu, co by měly od svých rodičů doma.

7. Závěr

Bakalářskou práci jsem nazvala: Život v dětském domově, protože celá moje práce se věnovala fenoménu dětského domova. Na začátku mého výzkumu jsem si položila čtyři výzkumné otázky. Výzkumné otázky se týkaly těchto témat:

- aspekty, které vedou k tomu, že se děti ocitnou v dětském domově
- příprava dětí na jejich budoucí samostatný život
- nejdůležitější oblasti při péči o děti
- primární cíl dětského domova

Výzkum jsem realizovala od listopadu minulého roku do letošního března. Bakalářská práce je postavena především na rozhovorech se zaměstnanci anonymizovaného dětského domova. Také jsem práci doplnila zajímavým rozhovorem s koordinátorem sociální služby Domu na půli cesty. Výzkum jsem realizovala prostřednictvím zúčastněného pozorování, které jsem prováděla v dětském domově a také díky polostrukturovaných rozhovorů, které mi pomohly k zjištění odpovědí na mé výzkumné otázky. Velké díky patří mým všem informantům, kteří mi pomohli a byli ke mně vstřícní, otevření a milí při realizování našich rozhovorů. Informanti z dětského domova mi nejvíce poukazovali na rezervy, které se týkají kapacity v dětském domově. Podle jejich názorů, by bylo lepší, když by se personální kapacita například navýšila u počtu vychovatelek.

Stručně zrekapituluji nejdůležitější faktory, které byly v mých tématech důležité.

Mezi nejčastější aspekty, kdy se děti ocitnou v dětském domově, patří, týrání dětí, zanedbávání, zneužívání dětí, ztráta bydlení ze strany rodičů, finanční krize nebo rodiče o děti přestali mít zájem.

Děti se připravují na samostatný budoucí život pomocí seminářů, projektů, programů pro děti. Nejdůležitějšími oblastmi, které se týkají péče o děti, jsou, aby děti měly a učily se plnit své povinnosti, služby, učily se být samostatnými a značný důraz je kladen na finanční gramotnost, aby ji uměly.

Za primární cíl dětského domova je považována podpora dětí, která se týká školy, jejich zájmů, najít jim vhodné bydlení, práci, která by je bavila. Nejdůležitější je děti co nejlépe a co nejvíce je připravit do samostatného života.

Můj výzkum jsem se snažila uchopit ve více rovinách. Nahlížela jsem na dětský domov jako na totální instituci. V mé práci jsem se zaměřila na mnoho témat. Analyzovala jsem dětské domovy a jejich funkce. Vymezila jsem rodinu a ústavní péči, také rizika spojená s ní.

Popsala jsem odchod z dětského domova, jak jsou děti připravované na odchod. A také jaká jsou úskalí spojená s odchodem a riziko sociálního vyloučení.

Celkově když bych celý můj výzkum zhodnotila, tak si myslím, že dětský domov, ve kterém jsem realizovala výzkum, připravuje děti na jejich budoucí samostatný život velice dobře.

Seznam použitých zdrojů

Běhounková, L. 2012. *Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků a Univerzita Karlova, 1. lékařská fakulta v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze, Klinika adiktologie. Dostupné z: http://www.nuv.cz/uploads/pracoviste_pro_certifikace/Fenomen_odchodu.pdf [5. 2. 2020]

Divišová, M. 2007. *Dopady týrání dětí na člověka v dětství a dospělosti (Bakalářská práce)*. České Budějovice: Jihočeská univerzita. Dostupné z: https://theses.cz/id/38br9i/downloadPraceContent_adipIdno_9326 [28. 11. 2019]

Dunovský, J., Z. Dytrych, Z. Matějček a kol. 1995. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada Publishing, a.s.

Eriksen, T. H. 2008. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: Portál.

Goffman, E. 2003. *Stigma: Poznámky o způsobech zvládnání narušené identity*. Praha: Sociologické nakladatelství: Slon.

Hamplová, D., R. Trusínová. 2018. Konflikty v rodině původu, osobní pohoda a duševní zdraví v dospělosti, *Sociologický časopis 2*: 203-214. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Hanušová, J. 2006. *Násilí na dětech – syndrom CAN*. Praha. Dostupné z: <http://www.vyzkum-mladez.cz/zprava/1378735547.pdf> [25. 11. 2019]

Hympl, J., P. Cechl 2013. *Hejno bílých vran aneb: Když opustíte děčák*. Praha: Maxdorf.

Keller, J. 2007. *Sociologie organizace a byrokracie*. Praha: Slon.

Kubíčková, V. 2019. Dětské domovy už nejsou internáty, lidé o nich mají zkreslené představy, *Seznam Zprávy*. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/detske-domovy-uz-nejsou-internaty-lide-o-nich-maji-zkreslene-predstavy-84719> [13. 1. 2020]

Malík Holášová, V. 2014. *Kvalita v sociální práci a sociálních službách*. Praha: Grada Publishing, a.s.

Matějček, Z. a kol. 1999. *Náhradní rodinná péče – průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál.

Matoušek, O. 1999. *Ústavní péče*. Praha: Slon.

Matoušek, O., H. Pazlarová 2010. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Praha: Portál.

Možný, I. 2002. *Sociologie rodiny*. Praha: Slon.

Murphy, R. F. 2004. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Slon.

Nakonečný, M. 2005. *Sociální psychologie organizace*. Havlíčkův Brod: Grada Publishing, a.s.

Pemová, T., R. Ptáček. 2016. *Zanedbávání dětí – příčiny, důsledky a možnosti hodnocení*. Praha: Grada Publishing, a.s.

Reichel, J. 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada Publishing, a. s.

Rozvadský Gugová, G. Trauma v detskom veku, skúsenosti s dotazníkom CTQ (Childhood trauma questionnaire), *Psychológia a patopsychológia dieťaťa* 2-3: 87-88. Bratislava: Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychologie.

Růžička, M., P. Vašát 2011. Základní koncepty Pierra Bourdieu: pole – kapitál – habitus, *Antropowebzin* 2: 130. Dostupné z: <http://www.antropoweb.cz/media/document/ruzicka-vasat-2-2011.pdf> [7. 3. 2020]

SKP-CENTRUM, o.p.s. 2019. *Metodika sociální práce s mladými lidmi opouštějícími náhradní rodinnou péči a ústavní výchovu*. Pardubice: SKP-CENTRUM, o.p.s.

Skupnik, J. 2010. *Antropologie příbuzenství: příbuzenství, manželství a rodina v kulturněantropologické perspektivě*. Praha: Slon.

Skupnik, J., J. Malina 2007. *Panoráma antropologie biologické – sociální – kulturní: modulové učební texty pro studenty antropologie a „příbuzných oborů“*. Brno: Nadace Universitas.

Soukup, M. 2014. *Terénní výzkum v sociální a kulturní antropologii*. Praha: Karolinum.

Stachová, J., J. Bernard, D. Čermák 2009. *Sociální kapitál v České republice a v mezinárodním srovnání*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Stöckelová, T., Y. A. Ghosh 2013. *Etnografie: improvizace v teorii a terénní praxi*. Praha: Slon.

Sychrová, A. 2014. *Ústavní péče v resocializačním kontextu*. Pardubice: Univerzita.

Šulová, L. 2004. *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Karolinum.

Toušek, L., L. J. Budilová, G. Fatková, O. Hejnal, L. Lupták, M. Růžička, J. Šimek 2015. *Kapitoly z kvalitativního výzkumu*. Plzeň: Západočeská univerzita.

Turner, V. W. 2004. *Průběh rituálu*. Brno: Computer Press.

